

ISSN 1392 - 0391

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

Vilnius "Katalikų pasaulio" leidykla 1994

UDK 947. 45 (082)

Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Vladas Sirutavičius

Recenzavo

dr. *Gediminas Rudis*

Leidinį parengti talkino:

Vytautas Jogėla

Raimundas Lopata

© "Katalikų pasaulio" leidykla

© Lietuvos atgimimo istorijos studijos

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Aldona Prašmantaitė</i> VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)	8
<i>Ieva Šenavičienė</i> GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX a.	24
<i>Vytautas Jogėla</i> VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS	56
<i>Vidmantas Edvardas</i> RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE	96
<i>Darius Staliūnas</i> VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)	142
<i>Regina Laukaitytė</i> LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE	220
<i>Aroldas Gaidys</i> LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI (1905–1907)	254
<i>Juozas Skirius</i> BAŽNYTINĖS "LIETUVIŲ DIENOS" SVARBA LIETUVAI (1916–1918)	317
<i>Raimondas Lopata</i> ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK	331

II. SENA DISKUSIJA	341
J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ	342
III. PUBLIKACIJOS	409
<i>Kazys Misius</i> APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENĮ JŲ ĮGYVENDINANT	411
<i>Regina Laukaitytė</i> NESKELBTAS J.TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIŲ VILNIAUS SEIMĄ	435
<i>Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius</i> BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)	444
<i>Algimantas Katilius</i> PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO P.KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS	452
STRESZCZENIE	488
SUMMARY	496
ZUSAMMENFASSUNG	504
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	512
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	532
APIE AUTORIUŠ	542

PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO PRANCIŠKAUS KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS

Parengė Algimantas Katilius

Žemaičių vyskupija įkurta 1417 m. ir egzistavo ligi 1926 m., kol ji, turinti daugiau negu milijoną tikinčiųjų, buvo suskaidyta į tris naujas vyskupijas. Keturiasdešimtas ir paskutinysis Žemaičių vyskupijos ganytojas Pranciškus Karevičius pasitraukė iš vyskupo sosto.

Būsimasis Žemaičių vyskupas gimė 1861 m. rugsėjo 30 d. Mosėdžio parapijoje. Pradžios mokslus Pr.Karevičius išėjo Mosėdyje, vėliau mokėsi Latvijoje, Paurupės aukštesniojoje mokykloje. Tėvų pageidavimu mokslus buvo nutraukęs, tačiau po kelerių metų sugrįžo į Paurupės mokyklą, per metus pasirengė ir įstojo į Liepojos gimnazijos šeštąją klasę. 1881 m. vasario mėn. Pr.Karevičius buvo priimtas į Peterburgo kunigų seminariją ir 1882 m. rugsėjo 1 d. su keliais draugais buvo perkeltas į Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją. Ją baigė teologijos magistro laipsniu ir buvo išventintas kunigu.

Po akademijos baigimo Pr.Karevičius paskiriamas Peterburgo kunigų seminarijos profesoriumi. Pablogėjus sveikatai, 1888 m. birželio mėnesį jis išvyko į Samarą klebonauti. 1892 m. spalio mėn. Pr.Karevičius sugrįžo į Peterburgą ir ėjo Šv. Kotrynos bažnyčios viceklebono ir mergaičių gimnazijos kapeliono pareigas. Nuo 1893 m. – vėl Peterburgo seminarijos profesorius, 1893–1899 m. – seminarijos inspektorius, 1903–1910 m. – dvasios tėvas. Be to, 1908 m. Pr.Karevičius tapo prokatedros klebonu, 1909–1913 m. – Mogiliovo arkivyskupijos konsistorijos asesoriumi.

Pirma pakeltą garbės kanauninku, 1910 m. arkivyskupas V. Kliučinskis paskyrė jį Mogiliovo kapitulos tikruoju kanauninku. Peterburge Pr. Karevičius ne tik profesoriavo ir dirbo sielovados darbą, bet ir gynė lietuvių bei latvių kalbų teises bažnyčiose, reiškėsi lietuvių visuomeniniame judėjime. Nuo 1911 m. liepos 28 d. – Lietuvių mokslo draugijos narys.

1913 m. rugsėjo 4 d. mirė Žemaičių vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas. Kandidatu į naujuosius vyskopus buvo pasiūlytas ir kanauninkas Pr. Karevičius. Po ilgų svarstymų ir atmetęs visas intrigas, popiežius Pijus X 1914 m. vasario 27 d. paskyrė Pr. Karevičių Žemaičių vyskupu. Konsekruotas gegužės 17 d. Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčioje, o ingresas į Kauno katedrą įvyko gegužės 31 d. Kaip jau minėta, iš vyskupo sosto Pr. Karevičius pasitraukė 1926 m., kai įsikūrė naujos vyskupijos, buvo paskirti kiti vyskupai ir taip sudaryta Lietuvos bažnytinė provincija. Tolesnį savo gyvenimą jau arkivyskupas Pr. Karevičius susiejo su marijonų vienuolija ir apsigyveno Marijampolėje. Čia 1945 m. gegužės 30 d. Pr. Karevičius mirė. Palaidotas Kauno arkikatedroje.

Pr. Karevičius savo atsiminimus rašė gyvendamas Marijampolėje. Publikacija parengta iš Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F187–27) saugomo atsiminimų nuorašo (mašinėraščio), kurį 1982 m. bibliotekos darbuotoja J. Kazlauskaitė perrašė iš kun. Pr. Račiūno turimo nuorašo (mašinėraščio). Rengiant publikaciją, abu nuorašai sulyginėti. Atsiminimų originalo likimas nežinomas.

Čia publikuojama tik nedidelė dalis Pr. Karevičiaus atsiminimų: apie jo paskyrimą Žemaičių vyskupu ir apie tai, su kokiais sunkumais naujasis Žemaičių ganytojas susidūrė, pradėdamas eiti pareigas.

Atsiminimų kalba netaisyta. Pataisyta skyrybos, rašybos klaidos ir akivaizdūs nuorašų autorių apsirikimai. Komentaruose pateikiami biografiniai duomenys apie tuos asmenis, apie kuriuos pavyko surasti žinių.

ATSIMINIMAI
KAREVIČIAUS KANDIDATŪRA Į VYSKUPUS

Ark.[ivyskupui] Kliučinskiui¹ lankant Minsko vyskup.[ijos] bažnyčias, 1913 m. rugsėjo mėn 9 d. Tik.[ybu] Depart.[amento] Direktorius Mienkinas telefonu pakvietė mane pas jį užteiti. Nuėjus prabilo:

– Šiandien Kaune laidojamas vysk. Cirtautas². Jo vieton mes Romai siūlome kandidatų prel. Maciulevičių³ ir dar kai ką... na ir Tamstą. Mes girdėjome, kad Tamsta stipriai gynei lietuvių katalikų dvasios reikalus nuo polonizatoriškų užsimojimų metropolito Kliučinskio, tad turime vilties, kad stipriai atstovausi ir savo tautos reikalams Kaune.

– Jūsų Prakilnybe, – atsakiau jam, – aš asmeniškai iniciatyva tai linkmei kaip sako patarlė: be Dievo nėra iki slenksčio. Jeigu vienok tokia būtų Dievo valia, kad vyriausybė mano kandidatūrą Apašt.[alų] Sostui pasiūlo, o Šv.[entasis] Tėvas ją priima, tad aš šitokiame aplinkybėse, kuriose yra Žemaičių vyskupija, nedrįstu nuo jos valdymo pareigų atsisakyti.

– Tegū tas mudviejų pašnekesys pasilieka paslapyje, nes dar nežinome, kaip tas dalykas eina Romoje, – užbaigė Mienkinas.

Tuo ir pasibaigė mūsų pašnekesys. Neužilgo po to "Kurjer Vilenskij" paskelbė, kad į vietą mirusio vysk. Cirtauto rusų vyriausybė jau numatė ir pasirinko kandidatą, žinomą litvomaną kanauninką Karevičių. Kan. Karevičius esąs dar "w sile wieku".

Grįžus iš lankymų bažnyčių ark. Kliučinskiui, vysk. sufraganas Ciepliakas⁴ papasakojo jam apie pasklidusią žinią, kad kun. Karevičius esąs kandidatas į Žemaičių vyskupas. Ark.[ivyskupas] su ironiška šypsena atsakęs:

– Na, tai dar mes čia esame, juk Roma tokiame dalyke užklauso dar manęs.

Gruodžio mėn. pradžioje konfidencialiai man buvo pranešta, kad aš esąs įskūstas Šv.[entajam] Tėvui, jog drauge su socialistais, Bažnyčios priešais, varęs agitaciją prieš dvasinę vyriausybę. Tas dalykas pavestas iširti Varšuvos ark. Kakovskiui⁵, o šisai Ap.[aštalu] Sostą užtikrinęs, kad aš jokios prieš Bažn.[ytinę] vyriausybę agitacijos nevaręs, o tik užsistojęs už ark.[ivyskupo] skriaudžiamus

latvius ir nesutikęs prieš juos skundų pasirašyti. Be to, pridėjęs, kad aš per 28 metus ėjęs kunigo pareigas ištikimai, o būdamas Samaroje⁶ klebonu pasižymėjęs net apaštališku uolumu, atvertęs ir priėmęs, nežiūrint smarkių rusų įstatymų draudimų, būrį rusų stačiatikių į katalikų tikėjimą. Mat Kakovskis su manim metus draugavo Petrapily akademijoje. Man esant Samaros klebonu, jisai rusų tarpe mano įkurtajai koplyčiai Ivanovkos kaime 140 varstų nuo Samaros ties Kryžiaus kelio stotimi paveikslus paaukavo. Paskui, būdamas Petrapily akademijos rektorius, su manim draugiškus santykius palaikydavo: išpažinčių klausyti kviesdavo ir ginčiuose ark. Kl.[iučinskio] su latviais gerai orientavosi. Ap.[aštalu] Sostas, gavęs iš ark. Kakovskio apie mane tokią informaciją, davė rusų vyriausybei žinoti, kad Maciulevičiaus kandidatūra nepriimtina, o mano ir, rodo, kun. Pranaičio⁷ esančios Ap.[aštalu] Sostui priimtinos.

- ¹ Kliučinskis (Kluczyński) Vincentas (1847–1917). Vilniaus seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1871–1898 m. Vilniaus seminarijos profesorius. 1910 m. balandžio 7 d. popiežius Pijus X patvirtino jį Mogiliovo arkivyskupijos metropolitu. V.Kliučinskis 1914 m. rugpjūčio 6 d. perdavė arkivyskupijos administravimą vysk. J.B.Ciepliakui.
- ² Cirtautas Gasparas Feliksas (1841–1913). Studijavo Žemaičių dvasinėje seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Vėliau Peterburgo dvasinės akademijos profesorius ir nuo 1888 m. Kauno seminarijos rektorius. 1897 m. – Žemaičių vyskupijos pavyskapis, 1908 m. – valdytojas; 1910 m. balandžio 7 d. popiežius Pijus X paskyrė G.F.Cirtautą Žemaičių vyskupu.
- ³ Jonas Mačiulis–Maironis (1862–1932) prelatas, poetas. Baigė Kauno kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, vėliau buvo jų profesorius, o 1909–1932 m. – Kauno kunigų seminarijos rektorius.
- ⁴ Ciepliakas (Cieplak) Jonas Baptistas (1857–1926). Nuo 1908 m. – Mogiliovo arkivyskupijos sufraganas. 1914 m. – Mogiliovo arkivyskupijos administratorius. Lenkijai sudarius konkordatą su Vatikanu, J.B.Ciepliakas paskirtas pirmuoju Vilniaus arkivyskupu.
- ⁵ Kakovskis (Kakowski) Aleksandras (1862–1938). Varšuvos seminarijos, Peterburgo dvasinės akademijos ir Romos Gregorianumo universiteto auklėtinis. Nuo 1913 m. – Varšuvos arkivyskupas, 1919 m. – kardinolas.
- ⁶ Samaros klebonu Pr.Karevičius buvo 1888–1892 metais.
- ⁷ Pranaitis Justinas Bonaventūra (1861–1917). Seinų kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Akademijoje susidomėjo hebrajų kalba ir ten ją vėliau dėstė. Nuo 1898 m. sielovados darbą dirbo Turkestane. Bendradarbiavo lietuvių spaudoje.

Gavusi iš Vatikano šitokį užtikrinimą, rusų vyriausybė oficialiai pristatė mane Ciesoriaus vardu Apašt.[alų] Sostui į Žemaičių vyskupus.

Bet štai Vatikanan ateina nauji skundai, esą aš bevelijas, kad karininkas Vonvolianskis, pasinaudojęs suklastotu dokumentu, paveldėtų mirusiųjų Oginskių⁸ 19 milijonų rub. vertės turtus, kad tik jie neatitektų lenkams, teisėtiems kunigaikščių paveldėtojams.

Ap.[aštalų] Sostui davus sutikimą, kad ir neoficialiai, rusų vyriausybei priimti mano kandidatūrą, nepatogu buvo be aiškiai svarbios priežasties jos beatmesti. Todėl Šv.[entasis] Tėvas Pijus X⁹, pasikvietęs jėzuitų generolą tėvą Wernzą¹⁰, buv.[usį] ilgus metus pop.[iežiaus] universiteto kanonų profesoriu[m] ir rektorium, teiravosi jo, ar jisai per savo ordino asistentus, ar kitus narius neturįs tikrų žinių apie mane. Kaip tik tasai generolas buvo pirm kelerių metų prisiuntęs slapčia į Petrapilį jėzuitus kun. Pydinkauską ir Urboną¹¹, o į Maskvą kun. Viencinskį.

Visi jie pas mane lankėsi, ypač Urbonas buvo su manim susidraugavęs. O kada jam prisiejo iš Petrapilio bėgti, aš jį išlydėjau į geležinkelio stotį. Paskui išgirdau, kad jis tą mano drašą labai gyres Krokuvoje. Generolo asistentu buvo nuo Austrijos provinciolas lenkas grafas Ledochovskis¹², man bent kiek pažįstamas. Matyt, generolas Wernzas, gavęs iš asistento Ledochovskio geras apie mane informacijas, kuo geriausiai apie mane Šv.[entajam] Tėvui paliudijęs, kaip man sakyta, kaip būt iš brevijoriaus himno "Iste Confesor Domini" [Šis Viešpaties apreiškėjas]* gerus privalumus išskaitęs.

Tuo dar Šv.[entasis] Tėvas nepasitenkindamas, liepęs iššaukti iš Miuncheno jau gerai žinomą, tenai Nunciatūros kaip ir agentą, rusų katalikų kunigą Sergiejų Grum Grzymailą. Šisai, buvęs Rygoje Apyg.[ardos] Teismo viceprokuroras, pirm pora metų buvo apsilankęs Petrapily pas savo tėvą rusų generolą, apsigyvenęs pas savo Insbruke jėzuitų vedamojo teol.[ogijos] fakulteto studijų draugą grafą O'Rourke¹³, dabartinį Dancigo vyskupą. Taigi jisai Šv.[entajo] Tėvo užklaustas dėlėi gautojo ant manęs antro skundo užtikrino, kad aš nė mažiausios pagundos neturėjęs padėti kapitonui Vonvolianskiui neteisėtai paveldėti turtus ir kad prieš

mano kandidatūrą yra tik lenkų tautiškais sumetimais varoma agitacija. Šv.[entasis] Tėvas į tai pakėlęs ranką ir pasakęs: "Rh Palachi. Liepsiu paruošti Karevičiui bules".

Tuo tarpu gavau iš Tik.[ybu] Depart.[amento] 1914 m. sausio 17 d. rašytą konfidencialiai raštą, kad prisiųsčiau du egz.[empliorius] su vertimu į rusų kalbą savo dokumentų, reikalingų kanoniškajam procesui, pakeliant į Telšių vyskupus. <...>

Paruošęs nuorašus savo dokumentų, einu su jais pas ark.[ivyskupo] kan[clerį] kun. Ploskevičių¹⁴ ir prašau, kad min[éto] dokumento nuorašus pateiktų Jo Eksclencijai patvirtinti ir, be to, malonėtų suteikti liudijimą apie mano dorą ir drauge atsiklaustų, kada galėtų mane audiencijoje priimti. Kun. Ploskevičius pasiūlė man pasilikti jo kambary, o patsai su dokumentais nuėjo pas ark.[ivyskupą]. Šisai atjautė baisiai, kad mano dokumentai turi Ryman eiti, ir griežtai atsakė:

– Aš prie jo paskyrimo vyskupu rankos nepridėsiu. Dokumentų nuorašus tegu patvirtina vysk. sufraganas. O apie jo dorą gali jisai paliudyti "in quantum soimus eum nullis centuris irretitum" [kiek mes jį pažįstame, į jokiais centurijas neįpainiotas]. Audiencijon nematau reikalo jo priimti.

⁸ Oginskių giminės vyriškoji šaka pasibaigė, kai 1909 m. mirė Rietavo savininkas Bogdanas Oginskis.

⁹ Popiežius Pijus X (1903–1914), šventasis. Svarbiausiu savo pontifikato uždaviniu Pijus X laikė vidinį Bažnyčios atnaujinimą, paremtą šūkiu: Visa atnaujinti Kristuje.

¹⁰ Vernzas (Wernz) Pranciškus Ksaveras (1842–1915). Jėzuitų ordino generolas nuo 1906 m.

¹¹ Urbonas (Urban) Jonas (1874–1940), jėzuitas, rašytojas. 1899 m. įstojo į jėzuitų ordiną. Kurį laiką dirbo Rusijoje, padėdamas persekiojamiems unitams. 1919–1934 m. Krokuvoje redagavo žurnalą "Przegląd Powszechny".

¹² Leduchovskis (Ledóchowski) Vlodymiežas (1866–1942). Į jėzuitų ordiną įstojo 1889 m., 1901 m. – Galicijos provinciolas, 1906 m. – ordino generolo asistentas. 1915 m. vasario 11 d. išrinktas jėzuitų ordino generolu.

^{*} Lotyniškus įrašus vertė Irena Plečkaitytė.

¹³ O'Rourke Eduardas Aleksandras (1876–1943). Pirmasis Rygos vyskupas (1918 09 29) ir nuo 1922 m. gegužės mėn. – Dancigo apaštališkasis administratorius.

¹⁴ Ploskievičius (Ploskiewicz) Valerijonas (1878–1944). Nuo 1910 m. – Mogiliovo kapitulos garbės kanauninkas ir kancleris.

Vos tik iš ark.[ivyskupo] grįžęs, kun. Ploskevičius suspėjo man viską pranešti, ateina ark.[ivyskupo] tarnas ir tarė: „J. E. kviečia kun. sekretorių“. Aš norėjau jau eiti namo, bet kun. Ploskevičius sulaukė ir prašė pabūti ligi jam sugrižtant. Kun. Plosk.[evičiui] atėjus, ark.[ivyskupas] atsiliepė: „O kurgi kun. Karevičius?“ – „Bet juk Eksc[elencija] pasakei, kad nematai reikalo jo priimti“. Į tai karščiudamasis ark.[ivyskupas] sušukęs: „Kun. sekret.[oriau], niekad os manęs nesupranti. Dokumentų patikrinimui jisai audiencijos nereikalingas, bet jeigu jis kitu koku reikalu nori ateiti, aš turiu pareigą jį priimti. Taigi pasakyk jam, tegul ateina. Aš jo laukiu“. Aš nebuvau tinkamai pas ark.[ivyskupą] eiti pasirėdęs, bet kun. Pl.[oskevičiaus] stumiamas einu pas ark.[ivyskupą]. Šisai išraudonavęs paprašė atsisėsti ir plonu, jausmingu balsu prabilo:

– Kun. kan. esi pristatytas į Žemaičių vyskupus ir su tuo slepies nuo manęs. Klausinėjo manęs ponai, ar tai tiesa, atsakiau, jog nieko apie tai nežinau. Stebisi, kaip kun. Kar.[evičius] tokius dalykus apdirbinėja su Depart.[amentu] už pečių savo arkivysk.[upo].

– Eksc[elencijai] lankant Minsko vysk.[upiją], – teisinausi aš, – b.[uvęs] Tik.[ybu] Depart.[amento] dir.[ektorius] pareiškė telefonu, kad aš drauge su prelatu Maciulevičium pasiūlytas į Žemaičių vyskupus. Kartu paprašė to niekam nepasakoti. „Kur.[jer] Vil.[enski]“ apie mano kandidatūrą paskelbus, užklaustas kunigų ir vysk. Ciepliako, aš nesigyniau, kad tarp kitų esu M.[inisterijos] siūlomas Ap.[aštalu] Sostui į Žem.[aičių] vyskupus. Jūsų Eksc[elencijai] grįžus, nebuvo progos turėti audiencijos, o tyčia tuo reikalu eiti nesusiprotėjau.

Į tai ark.[ivyskupas] atsakė galvą kinkuodamas: „Nugi, nugī, kad taip pirma būtų buvę visai kitaip...“ O po to pridėjo: „Ir kun. kan. man tada priešinaisi ir kapitulą sukurstei, kad kun. Matulionis¹⁵ nėra Šv. Kotr.[ynos] bažnyčios vikaru, o jis yra“. Aš atsakiau:

– Prieš atostogas aš norėjau J. E. atsiprašyti, kad taip įžeidžiau, įžūliai Tamstai oponavau, bet kun. sekret.[orius] įteikė man atostogoms „littras passas“ ir pasakė, kad J. E. nelinkęs manęs priimti. Taip ir laukiau, kad ark.[ivyskupas] pripažins, kad aš prieš latvių skundą pasirašydamas protestą, būčiau pasielgęs prieš savo įsitikinimą, vienok arki.[vyskupijoje] aš su socialistais ir

Bažnyčios priešais prieš Tamstą agitacijos nevariau. Sužinojęs, kad Smilga¹⁶ renka parašus skundai ant Jūsų E.[kscelencijos] į ministeriją, aš paveikiau ir tą skundą su keliais parašais mano akivaizdoje sunaikino. Kada Tik.[ybu] Depart.[amento] valdin.[inkas] gundė latvių atstovus, nelaukiant Ap.[aštalu] Sosto sutikimo patraukti Tamstą Valstybės Teisman, aš atkalbinau nuo to.

Į tai ark.[livyskupas]:

– Na, taigi gerai darei, taigi nugis ir turime darbuotis vienoje provincijoje, o nėra tarp mudviejų vienybės. Tad reikia, kad vienybė būtų. – Tai sakydamas, ištiesė į mane rankas, aš jį pabučiavau į petį, o jis, mane apkabinęs, pabučiavo į veidą. – Na, tai pasirašysiu. – Aš jam vėl “bučkį” sudaviau į petį ir atsiveikinau.

Tą pačią dieną ne tik dokumentų nuorašą savo parašu patikrino, bet ir gražų paliudijimą apie mano doringumą suteikė. Atsirado jame ir “pietas ergo Deum” [vadinasi Dievo garbinimas] ir “zelus animarum” [sielos uolumas]. Ir taip tarp mūsų įvyko krikščionybė.

Už poros dienų atvyksta pas mane Valst.[ybe] Tarybos narys, Panevėžio apylinkės stambus žemvaldys Aleks.[andras] Meištavičius¹⁷. Tituluoja mane “Ekscelencija”, užilsęs, kvėpuodamas sveikina mane pakėlimo į Žemaičių vyskopus proga. Atkalbinėjau, kad dar nesu vyskupu, o tik kandidatu. Šisai atkirto: “Kaipgi tai? O man pasakyta, kad jau viskas baigta”. Aš padaviau jam Tik.[ybu] Depart.[amento] direktoriaus raštą, kuriame jis prašo pateikti dokumentus reikalingus kanoniškajam procesui. Nurodau, kad dar bus dėlei mano kandidatūros į vyskopus kanoniškasis

¹⁵ Matulionis Teofilus (1873–1962). Baigė Peterburgo kunigų seminariją. Nuo 1910 m. Peterburgo Švč. Jėzaus Širdies parapijos klebonas. Popiežius Pijus XI 1928 m. lapkričio mėn. paskyrė titulinu Matregos vyskupu ir Mogilovo arkivyskupijos apaštalinu administratoriumi. Po metų areštuotas ir kalintas iki 1933 m. Mirus Kaišiadorių vyskupu J.Kuktai, 1943 m. paskirtas Kaišiadorių vyskupijos ordinaru. 1946–1956 m. trečią kartą kalėjo sovietiniuose lageriuose.

¹⁶ Smilga Antanas (1865–1920), visuomenės veikėjas. Aktyviai dalyvavo Peterburgo lietuvių draugijų veikloje. Ką tik panaikinus spaudos draudimą, 1904 m. spalio mėn. išrūpino leidimą “Lietuvių laikraščiui” spausdinti.

¹⁷ Meištavičius (Meystowicz) Aleksandras (1864–1943). Rusijos dūmos atstovu buvo 1909–1917 m.

tardymas. Jisai į tai: "O ar tai galima, kad dalykų stovy kandidatūra atmetama?" Aš su jumoru atsakiau: "Šv.[entajam] Tėvui pervis juk Bažnyčios labas. Net paskyrimo bulę pasirašęs, jeigu sužinotų, kad asmuo vyskupo pareigoms netinka, be atodairos jį atmetų, ypač dabartinis Pijus X, kuris kompromisų nemėgsta".

Jam išėjus, atvyksta Dūmos atstovas kan. Maciejevičius¹⁸ ir vėl sveikina mane "Ekscelencija". Aš vėl atsakau, kad dar ne, kad dar bus kanoniškasis procesas. Ekscelencija, kad dar yra laiko gelbėti Bažnyčią ir "Ojczyzna" nuo mano į vyskup.[us] kandidatūros. Kun. Maciejevičius gyvendamas prie Šv. Kotrynos bažnyčios vienuolyno pietų metu nuolat aimanavęs, kokia nelaimė ištiksianti Bažnyčią, jeigu toks kun. Karevičius liksias vyskupu. Bet vargonininko Sasnausko¹⁹ klausęs apie mano kandidatūrą nuomonės. Galop tų nuomonių prisiklausęs, kun. Kaz.Vasikevičius viešai užklausęs: "Ar žymių yra, kad kun. Karevičius patsai būtų daręs kokių nors pastangų pasiekti mitros". Keli balsai pasigirdę: "To jam prikišti negalima". – "Jeigu taip, – tęsė toliau kun. Vasikevičius, – tai palikime jo kandidatūrą Dievo Apvaizdai ir Šv.[entojo] Tėvo nuožiūrai, jeigu kan. Karevičius vyskupu taps, tai bus Dievo tokia valia, lai suteikia jam ir reikalingų malonių, kad eidamas vyskupo pareigas iš Dievo kelio neiškryptų". Tuo užsibaigė ginčai Šv. Kotrynos refektoriuje.

Iš lenkų pusės buvo dar Šv.[entojo] Tėvo prašoma, kad tegu Šv.[entasis] Tėvas skirsias mane į Seinus, jeigu negalima mano kandidatūros atmesti, o į Žemaičių vyskupus tegul duodas Seinų vyskupą Ant.[aną] Karosą²⁰. Vysk. Karosas kaip tik viešėjo Romoje ir buvo tenai apsigyvenęs lenkų vyskupų įkurtame kunigams aukštąjį mokslą einantiems bendrabuty-hospiciume. Jo rektorius buvo kun.[igas] iš Poznanės. Vysk. Karosas, ilgametis karingo vyskupo ir sumanaus administratoriaus Paliulionio²¹ gabus, diskretiškas sekretorius, paskui kapitulos prelatas, seminarijos rektorius, žinoma, turėjo daug kilnių savybių būti taktingu Žemaičių vyskupu. Deja, tai nepatiko rusų vyriausybei, kad lenkai jį paėmė globoti, kad pas juos Romoje apsigyveno, o be to, patys lenkai pastebėjo jame kažkokį nuovargį, nes tankiai dieną užmigdavęs taip, jog arkiv. Zaleskis²² net kan. Prapuoleniui²³, tada gyvenusiam Romoje, išsitaręs: "Negalima jo kandidatūros remti į Žemaičių vyskupus, nes juk tai vienas brolis iš 7 brolių miegančių, kaip paduoda šventųjų legenda".

Vysk. Karosas lukterėjo, kolei sužinojo, kad ne jis, bet Karevičius paskirtas Žem.[aičių] vyskupu. Agitavęs išsijuosęs prieš mano kandidatūrą Monsig. kun. Kaz.[imieras] Skirmuntas, kai tik sužinojo, kad Šv.[entasis] Tėvas mano paskyrimo bulę jau pasirašęs ir į lenkų prašymą atsakęs tą pačią dieną rašė man, sveikindamas kaip vyskupą, prisiminęs, kad turėjo didelį mano pirmtakūnų vysk. Paliulionio ir Cirtauto pasitikėjimą, turįs vilties, kad ir dabar aš jam tos garbės ir malonės neatsisakysiaš suteikti.

Aš jam į tai atsakiau: "Garbinu Dievo Apvaizdą, kad uždeda man vyskupo pareigas. Jūsų Prakilnybės asmenyje, turinčio didį Šv.[entoj] Tėvo pasitikėjimą, teikia man reikšmingą užtarėją. Taigi, kilus reikalui, be atodairos kreipsiuos į Tamstos malonę".

- ¹⁸ Maciejewičius (Maciejewicz) Stanislovas (1869–1940). Vilniaus kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Trečiosios ir ketvirtosios dūmos atstovas. 1926 m. – Vilniaus arkivyskupijos kapitulos garbės kanauninkas.
- ¹⁹ Sasnauskas Česlovas (1867–1916). Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios vargonininku dirbo 1895–1916 m.
- ²⁰ Karosas Antanas (1856–1947). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Kauno kunigų seminarijos profesorius, vėliau rektorius, Žemaičių vyskupo M.L.Paliulionio sekretorius. 1906 m. paskirtas Žitomiro vyskupijos vyskupo pagalbininku, o nuo 1910 m. balandžio mėn. perkeltas vyskupu į Seinus. 1926 m. – Vilkaviškio vyskupijos vyskupas.
- ²¹ Paliulionis Mečislovas Leonardas (1834–1908). Studijavo Varnių seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Profesoriavo Varnių ir Kauno seminarijose. 1883 m. gegužės mėn. paskirtas Žemaičių ganytoju.
- ²² Zaleskis (Zaleski) Vladislovas Mykolas (1852–1925). Popiežius Leonas XIII paskyrė jį titulinu Tėbų arkivyskupu ir Rytų Indijos apaštališkuoju delegatu, o 1916 m. popiežiaus Benedikto XV paskirtas Antiochijos patriarchu.
- ²³ Prapuolenis Kazimieras (1858–1933). Studijavo Varšuvos, Peterburgo kunigų seminarijose, Peterburgo dvasinėje akademijoje. Nuo 1889 m. iki 1904 m. jis užėmė aukštą Mogiliovo metropolijos kurijos sekretoriaus postą. 1904 m. persikėlė į Seinus, o 1909 m. į Kauną. 1906 m. Seinuose įsteigė savaitraštį "Šaltinis", 1908 m. prisidėjo steigiant žurnalą kunigams "Vadovas". 1911 m. K. Prapuolenis išleido knygelę "Polscy Apostolowie Litwy", o ja remdamasis 1913 m. – savo svarbiausią darbą "Polskie Apostolstwo w Litwie" ("Lenkų apaštalavimas Lietuvoje"). 1913–1921 m. – Šv. Stanislovo bažnyčios Romoje klebonas ir kartu neoficialus Lietuvos bažnytinių reikalų gynėjas. Susikūrus Lietuvos valstybei, jis klojo diplomatinį Lietuvos ir Vatikano santykių pagrindus.

Atvykus iš Rygos prel. Affanasavičiui, ark. Kliučinskis pagerbė jį pietumis, pakvietė juose dalyvauti kapitulą. Jis prel. Baltrušį²⁴ paprašė pasitraukti žemiau, o mane, paėmęs už rankos, pasodino arčiau savęs, sakydamas:

– Kadangi kun. Karevičiaus popieriai pakilo į aukštį, reikia jį ir aukščiau sodinti.

Didžiam Ketvirtadieniui akad.[emijos] rektorius Radziševskis²⁵ pakvietė ark.[ivyskupą] ir kapitulą pietų. Vysk. Ciepliakas atsisėdo iš dešinės, o mane pasodino greta savęs iš kairės. Per pietus paklausė: “Turbūt Ekscelencija turi Romoje pažįstamų kardinolų, gavai iš jų pasveikinimų”. Aš atsakiau, kad neturiš pažįstamų nė vieno kardinolo, nors ir buvau Romoje du sykius, bet neturėdamas reikalų pas kard. Roppoli nėjau. Gyvenau pirmą sykį 1889 m. pas tėvus [neįskaitomas žodis] buvau nepatenkintas, kad jie neparūpino man progos bent iš tolo Šv.[entąjį] Tėvą pamatyti, o mano akademijos nariai, kurie buvo apsigyvenę pas seseris nazarietes, tie gavo kad ir bendrąją audienciją Šv.[entojo] Tėvo Leono XIII²⁶. Užtai būdamas Romoje 1903 m. apsigyvenau ir pas seseris nazarietes. Prel. Skirmuntas suteikė man ir kitiems kun. rekomendaciją gauti bilietą į naujojo pop.[iežiaus] Pijaus X karūnaciją. O po to mons. Bisletti²⁷ malonėjo į nazariečių vienuolyną prisiųsti visiems ten apsigyvenusiems kunigams bilietus į bendrąją Šv.[entojo] Tėvo audienciją”.

KANDIDATAI Į KAPITULĄ

Ciesoriui paskelbus savo “Kan. epp. K. povelevat byt Telševskim rim.”* įsakymą, Tik.[ybu] Depart.[amento] valdininkas atnešė man ciesoriaus dovanas: mitrą, žiedą, pastoralą ir 100 rub. Aš nuvykau į Tik.[ybu] Depart.[amentą] padėkoti už tas dovanas ir ta proga pakalbėjau apie savo numatytus kandidatus į kapitulą ir konsistor.[ijos] oficialus ir pateikiau tam tikslui raštą. Valdininkas, paskaitęs kandidatų tarpe į prelačius kun. Skvirecką²⁸, pastebėjo, kad turįs apie jį žinių, jog jis “socialdemokratas”. Aš pareiškiau, kad ir pikčiausias priešas nerastų pagrindo jo įtarti, nes jis visą laiką pašvenčias savo tiesioginėms pareigoms ir jokiai kitam veikime nedalyvauja.

Tada valdininkas Tiaželnikovas konfidencialiai parodo man Kauno gubernatoriaus Griazevo²⁹ apie kun. Skvirecką blogą atestaciją. Aš pastebėjau, ar nesudarė ją p.[onai] gub.[ernijos] lietuviybės priešai. Kan. Skvireckas verčia lietuvių kalbon Šv.[entajį] Raštą ir gamina jam lietuvišką komentarą. Jau du stambūs tomai yra išspausdinti. Tuo jisai iš jaunosios dvasininkijos rankų išstūmė iki šiol vartojamą lenkiškąjį vertimą su lenkiškuoju komentarau. Girdėjau, kad jau esą vysk. Cirtautas norėjęs gauti jį sufraganu. Lietuvystės priešai, negalėdami jam Romoj gadinti šlovės, taip kaip gadino ją prel. Maciulevičiui, prikišdami jo poezijai erotiką, arba mane skūsdami, kad aš su socialistais Bažnyčios priešais varas prieš Bažnyčios vyriausybę agitaciją, kad aš norėjęs kap. Vonvolianskiui suklastotais dokumentais kunig.[aikščių] Oginskių turtus paglemžti. Pripumpavo gubernatorių esą Skvireckas socialdemokratas ir tuo pavojingas valstybei, kad tuo būdu atimtų vyriausybei norą jį prie promocijos prileisti. Dar neiškenčiau nepastebėjęs, kad mano skundika, tiek blogybių suradę manyje, erotikos prikišti man nedrįso.

Dėl to gardžiai nusijuokęs, Tiaželnikovas tarė:

– Kai atvyks Kauno gubernatorius, tai mes jį priversime blogą apie kun. Skvirecką nuomonę atsiimti ir tamstos pateiktame rašte

²⁴ Baltrušis Ignas (1864–1920). Nuo 1909 m. – Peterburgo kunigų seminarijos rektorius ir Mogiliovo arkivyskupijos kapitulos prelatas.

²⁵ Radziševskis (Radziszewski) Idzi Benediktas (1871–1922). Paskutinysis Peterburgo dvasinės akademijos rektorius 1913–1918 m.

²⁶ Popiežius Leonas XIII (1878–1903). 1882 m. tarp popiežiaus ir caro Aleksandro III pasiektas susitarimas. Vienas iš punktų skelbė, kad vyskupų jurisdikcijai visiškai pavestos seminarijos, o Mogiliovo arkivyskupui – Peterburgo katalikų dvasinė akademija.

²⁷ Bisletis (Bisletti) Kajetonas (1856–1937). Nuo 1911 m. kardinolas, 1915 m. naujai įkurtos seminarijų ir universitetų kongregacijos prefektas.

* Įrašas nešifruojamas.

²⁸ Skvireckas Juozapas Jonas (1873–1959). Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1911 m. – Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninkas, 1914 m. – prelatas. 1919 m. J.J.Skvireckas nominuotas vyskupu ir Žemaičių vyskupijos sufraganu, 1926 m. – pirmasis Kauno arkivyskupas. Šventojo Rašto į lietuvių kalbą vertėjas.

²⁹ Griazevas (Грязев) Nikolajus. Kauno gubernatorius nuo 1912 m. gruodžio 31 d.

pasirašyti, jog jis prieš išvardintus jame kandidatus iš savo pusės jų pakėlimui į kanauninkus ar į prelatus kliūčių neranda.

Sužinojęs, kad gubernatorius apsigyveno viešbuty "Astorija", aš tuoj iš Tik.[ybu] Depart.[amento] nuvykau pas jį ir prisistačiau kaip naujasis Žemaičių vyskupas. Priėmė mandagiai, teiravosi, ar aš bent kiek pažįstu pavestos man vyskupijos dvasiškiją. Aš pasakiau, kad su kun. Dambrausku³⁰ draugavęs pora metų akademijoje, o taip pat draugavęs ir su prel. Maciulevičium. Ta proga pasakiau norįs Maciulevičių skirti konsistorijos oficiolu kaip rimtą teologą ir kanonistą, parašiusį stambų veikalą "De Institutia et Iure". "Taip, prel. Maciulevičius tinkamiausias būti oficiolu." Tada aš pasisakiau norįs į prelatus pakelti Dorovskį, Skvirecką ir kun. Dambrauską, į kanauninkus – kun. Januševičių³¹ ir Olšauskį³². Į tai gubernatorius padarė grimasą, o aš pridėjau, kad ministerija dar būtinai atsiklausianti Jūsų Prakilnybės nuomonės apie mano iš tolo tik pažįstamus kandidatus, – ir tuo užbaigiau savo pas jį vizitą.

Po to sužinojau, kad jisai po mano pateikto ministerijai sąrašo pasirašęs, nė jokių jų pakėlimui į aukštesnį rangą kliūčių nedaręs.

Ruošdamas į Ministeriją popierius, buvau kaip kandidatą į kanauninkus įrašęs buv[us]i] vysk[upijos] kanclerį kun. Šaulį³³, bet kaip tik tuo metu gavau lenkiškai iš jo rašytą laišką. Atrašydamas į jo klausimus žemaitiška tarme, pridėjau pastabą: "Tamsta su manim Palangoje atostogų metu gražiai šnekėjai lietuviškai, tai aš nustebau, kad į mane rašai nebe sava kalba". Šisai jo lenkiškas laiškas sudarė nuomonę, kad jisai "diplomatas", kuris savo įsitikinimą pasilieka sau, lengvai prisitaikina prie savo šefo nuomonės. Pasiryžau jo kandidatūrą atidėti tolesnei su juo pažinčiai, o jo vieton įrašiau kun. Olšauskį kaip kandidatą į kanauninkus.

Tuo pat metu užėjo pas mane Dūmoje lietuvių atstovas kun. Laukaitis³⁴, parodžiau jam kandidatų sąrašą, paklausiau jo kaip praktiškai apsipažin.[usio] su Bažn. įstatymais, ar nebus iš mano pusės prasižengimas, jei aš dar vyskupijos kanoniškai valdyti nepradėjęs, su ministerija užvesiu derybas dėl pakėlimo kunigų į prelatus ir į kanauninkus. Kun. Laukaitis kaip ir pirma kanonų prof. kun. Baltrušaitis užtikrino, kad bus tik pašalinimas iš rusų pusės kliūčių, o tikras kanoniškas tų kunigų paskyrimas įvyks tik man Kaune ingresą padarius, kapitulai popiežiaus bules parodžius.

Gavęs iš ministerijos popiežiaus bules, nuėjau jomis nešinas pas ark.[ivyskupą] prašyti, kad teiktusi man vyskupo konsekraciją suteikti. Mielai sutiko tai padaryti. Užklaustas, kur kas bus konsekratoriai, pasakiau, kad prašysiu vysk. Ciepliaką ir savo akademijos vyresnįjį draugą vysk. Karosą. Ark.[ivyskupas] tam pilnai pritarė. Pareiškiau tai ir Tik.[ybu] Departamentui, prašydamas, kad vyskupą Karosą pakviestų nustatytai konsekracijos dienai, būtent 4 (17) gegužės, o nuo savęs laišku paprašiau Karosą atvykti padėti mane pakonsekruoti. Vysk. Ciepliakas mielai sutiko toje apeigoje dalyvauti.

Musteikis pasisiūlė savo karieta nuvežti mane į konsekraciją. Senkus³⁵ paaukojo man brangius kunigiškus ir vyskupiškus konsekracijai apdarus.

Konsekracijos išvakarėse nuėjau dar pas ark.[ivyskupą] prašyti, kad teiktusi po konsekracijos dalyvauti pietuose. Ark.[ivyskupas]

³⁰ Dambrasas Aleksandras–Jakštas Adomas (1860–1938). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, o vėliau jų profesorius. 1906 m. išrinktas Šv. Kazimiero draugijos pirmininku, 1914 m. – Kauno vyskupijos kapitulos prelatas. Kelių Kauno universiteto fakultetų garbės profesorius ir daktaras, Lietuvos katalikų mokslo akademijos pirmininkas.

³¹ Januševičius Povilas (1866–?). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis, 1898–1919 m. – Kauno kunigų seminarijos profesorius. Vienas iš Šv. Kazimiero draugijos organizatorių, įsteigė Lietuvos katalikų moterų draugiją, rūpinosi labdara, bendradarbiavo lietuvių spaudoje. 1914 m. paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

³² Olšauskis Konstantinas (1867–1933). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1906 m. įkūrė Kaune darbininkų Šv. Juozapo draugiją; vienas Šv. Kazimiero ir “Saulės” draugijų steigėjų.

³³ Šaulys Kazimieras (1872–1964). Lietuvos nepriklausomybės akto signataras. Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. 1906–1922 m. – Kauno seminarijos dėstytojas, 1911–1920 m. ėjo Žemaičių vyskupo sekretoriaus pareigas. 1916 m. K.Šaulys paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku, 1920 m. tos pačios vyskupijos kancleriu, o 1926 m. – Kauno arkivyskupijos generaliniu vikaru.

³⁴ Laukaitis Juozas (1873–1952?). Valstybės dūmos atstovu nuo Suvalkų gubernijos išrinktas 1912 m. (rinkimuose nugalėjo J. Basanavičių).

³⁵ Senkus Jonas (1869–?). Plungės klebonas. Kunigu įšventintas 1894 m. Mogiliovo arkivyskupijos garbės kanauninkas.

užklausė, kas dalyvausią pietuose. Nurodžiau jam, kad dalyvauti yra mano pakviesti, be vyskupų, visi Petrapilio kunigai, Valst.[ybiės] Tarybos narys Aleks.[andras] Meištavičius ir daug kitų. Ark.[ivyskupas] vėl klausia: "O dar kas?" Aš jam vėl keletą nurodžiau. Ark.[ivyskupas] vėl užklausė: "O dar kas?" Aš atsakiau: "Smilgos nekviečiau". Į tai ark.[ivyskupas] nusišypsojo ir, matyt, patenkintas nutilo. Po konsekracijos pietų ilgokai ir religingai kalbėjo ark.[ivyskupas], grafas Tiškevičius³⁶, o iš lietuvių M.Yčas³⁷. Po pietų ark.[ivyskupas] parvežė mane taipgi savo vežimu, o atsisveikindamas ištiesė abi rankas ir tarė: "Manau, kad mudviejų santykiai bus kuo geriausi." Aš jį pabučiavau į petį, o jis mane pabučiavo į veidą. Man iš Petrapilio išvažiuojant, išlydėti į stotį atvyko ir ark.[ivyskupas]. Pasisveikinęs su manim, galvą iškėlęs žiūrėjo, kaip linksmo ūpo pagauta minią klegėjo lietuviškai ir kad ji taip nuoširdžiai atsisveikino su savo tautiečiu vyskupu.

Netrukus po mano išvažiavimo, į Latviją lankyti išvažiavo ir ark.[ivyskupas] bažnyčių. Liepos 5 d. kreipėsi į Tik.[ybu] Depart.[amentą], kad jam parūpintų pensiją iki gyvos galvos, po 6200 rub. į metus, nes kitaip jis negalėsias pasišalinti iš užimamos savo vietos. Jis nežinojo, kad popiežiaus sekret.[orius] kardinolas Merry del Val³⁸ jau birželio 4 d. buvo raštu pranešęs, kad 1913 m. spalio 28 d. iš arkivyskupo pareigų atsisakymo raštas liko Šv.[entojo] Tėvo priimtas.

Grįžęs iš bažnyčių lankymo liepos 16 d., sužinojo apie savo dimisiją. Liepos 19 d. savo vardo dienoje šv. Vincento konfere[nco].[ijos] Valdyboms ir nariams atlaikė mišias, pasakė nuoširdų ir gražų pamokslą, o liepos 21 d. pasiuntė per ministeriją ciesoriui prašymą, kad jį paliuosuotų nuo ark.[ivyskupo] pareigų. Ciesorius jo dimisiją pasirašė. Liepos 25 d. Peterhofe V.[idaus] R.[eikalų] ministerija pranešė jam apie tai raštu. Rugsėjio 6 d. arkivyskupiją valdyti užleido vyskupui Ciepliakui. Rugsėjo 12 d. ciesorius paskyrė jam iki gyvos galvos pensiją į metus po 5000 rub. vieton prašytosios 6200 rub.

Paliuosuotas nuo arkivyskupo pareigų jautėsi nekaip, tarsi likęs sau vienas, visų apleistas. Mirus popiežiui Pijui X ir užėmus jo vietą Benediktui XV³⁹ dar tikėjosi gauti savo veiklai naują paskyrimą. Sveikindamas naująjį popiežių, apie save pridūrė: "Modo

liber manes, veletudine reocuperata, servire Ecclesiae non baesitabo." [Kol kas /esu laisvas, pasitaisius sveikatai, bažnyčiai tarnauti nesiliausiu.] Vienok Ben.[ediktas] XV naujų pareigų naštos jam neuždėjo, o tik 1914 m. spalio 12 d. paskyrė jį Pilipolio tituliariniu arkivyskupu. Netrukus po to iškeliaavo į Krymą, apsigyveno Alupkoje. Atsiliepė reumatizmas, nervai pakriko. Nebeturėdamas ką veikti, atsidavė maldingumo pratyboms. Savo kapelionui kun. Rutkauskui pareiškė, kad visą turtą jam palieka, bet už tai jis turįs iki gyvos galvos jam kapelionauti ir apie besiantinantį mirties pavojų jam atvirai pranešti. Sužinojęs iš kun. Rutkausko, kad mirtis iš tikro artinasi, pakėlęs akis į dangų dėkojo Dievui už tai ir prašė išklaudyti išpažinties ir suteikti jam Šv. sakramentus ir paskutinį patepimą. Priėmė tuos sakramentus labai maldingai ir pilnoje sąmonėje, laimino savo kapelioną, taigi Mogiliovo arkivyskupiją ir Vilniaus vyskupiją, prašė, kad jo kūnas būtų palaidotas Vilniuje. Po to meldėsi ir taip besimelsdamas atsiskyrė su šiuo pasauliu vokiečiams viešpataujant Vilniuje. Jo kūnas buvo pervežtas į Petrapilį ir tenai kape bažnyčios rūsyje padėtas.

Kilnių buvo norų ir sumanymų tarnauti Dievui ir Bažnyčiai. Jam stokojo praktiško žmonių proto ir aplinkybių pažinimo, o kitų protu nepasitikėjo. Viską manė savo protu apimsiąs, savistoviai padarysiąs. Tame bene bus buvusi jo tragika.

Pasakojo man, kad kun. Kliučinskiui Vilniuje einant kunigų seminarijos kapeliono pareigas, klierikai sugavę varną slapčia įleido jam į kambarį, o patys piktai džiūgavę, manydami, kad kun.

³⁶ Tiškevičius Aleksandras (apie 1866–1945), Kretingos dvaro savininkas. Palaikė ryšius su lietuvių tautinio atgimimo veikėjais.

³⁷ Yčas Martynas (1885–1941). Valstybės dūmos atstovu nuo Kauno gubernijos išrinktas 1912 m. Pirmuosiuose trijuose Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės kabinetuose buvo finansų ministras.

³⁸ Merry del Val Raffaele (1865–1930), kardinolas, popiežiaus Pijaus X valstybės sekretorius.

³⁹ Popiežius Benediktas XV (1914–1922). 1917 m. vasario mėn. leido skelbti vadinamąją "Lietuvių dieną", kurios metu pasaulio bažnyčiose buvo meldžiamasi už Lietuvą ir renkamos aukos. Šios dienos intencija buvo surinkta daugiau kaip 3 mln. Prancūzijos frankų auka Lietuvai.

Kliuč.[inskis], kaip didelis asketas manysiąs, kad piktoji dvasia varnos pavidalu į jo kambarį įsibrovusi ir sau vaizdavosi šelmiai klierikai, kad jisai maldingais egzorcizmais tą velnią iš savo kambario varysiąs. Matyt, kad klierikai greta savo kapel.[iono] asketizmo pastebėjo jo praktiško proto silpnumą, kuris paskesniam gyvenimo rate didesniu mastu pasireiškė.

NESUSIPRATIMAI DĖL NAUJŲ KANAUNINKŲ

Grafas Alek. Tiškevičius po mano konsekracijos, sužinojęs iš Tik.[ybu] Depart.[amento] kokius kandidatus aš perstačiau į kapitulą, ir pranešė apie tai Kauno kunigams lenkams. Nors Tik.[ybu] Depart.[amentas] buvo pažadėjęs atsakymą dėlei mano pateiktųjų kandidatų prisiųsti man Petrapily, vienok raštinė pasiuntė jį Kaunan. Valdęs vyskupiją kan. P.Borovskis – lenkas, nors matė, kad popierius adresuotas ne jam, vyskupijos valdytojui, bet vyskupui, vienok jį atplėšė, o suradęs, kad paskyrimui tų, kurių iš ministerijos pusės nėra kliūčių, tiesiai eidamas rusų įst. t. II d. ... juos prelatais ir kanauninkais patvirtino.

Administratorius Borovskis pateikė tą raštą kapitulai, o ši sekretoriaujant kun. Skvireckui, kuris dar Petrapily sužinojęs apie mano pristatytus kandidatus ministerijai dėlei mano to žygio reiškė tam Laukaičiui savo pasipiktinimą, suredagavo protestą, kad aš dar neparodęs, kaip to reikalauja kanonai, Žem.[aičių] vyskupo bules, nepaėmęs jos valdžion, o jau actus iurisdictionis padaręs, be to, kad aš, aplenkdamas kan. Pacevičių⁴⁰, tiesiai pakėliau prelatu kun. Dambrauską ir tuo prasižengęs kapitulos privilegijai optionis [pasirinkimo] į aukštesnes kapitulos vietas. Visi prelatai ir kanauninkai šitą protestą pasirašė, tik prel. Maironis–Mačiulis pridėjo atskirą nuomonę "votum separatum" [atskirą balsą], aiškindamas, kad vysk. Kar.[evičius] prelatų ir kanauninkų oficialiai dar nepaskyręs, o tik iš pusės rusų pasaulinės vyriausybės kliūtis pašalinęs, o savo paskyrimą atidėjo, kada po ingresso kanoniškai ims valdyti vyskupiją, taigi jisai actus iurisdictionis nesudarė. Tą protestą kapitula įteikė vyskupijos valdytojui Borovskiui, o šisai beatodairios slapčia be Tik.[ybu] Depart.[amento] pasiuntė Romon Apašt.[alų] Sostui.

Man iš Vilniaus išvykstant į Kauną vagone atpasakojo tai prel. Dambrauskas, atvykęs mane nuo Vilniaus ligi Kauno palydėti. Pridėjo dar, kad kai kurie kapitulos kunigai susirūpinę, ar aš neištuolęs suspensan interdiktan net ekskomunikuotas.

INGRESAS KATEDROJE

Vysk. Cirtauto ingrese lenkai dvarininkai nedalyvavo, kam jis parodęs lietuvių reikalams bent kiek palankumo.

Į mano ingresą, agituojuot grafui Tiškevičiui, susirinko apie 50 dvarponių. Pradėjus man į dvasiškiją kalbėti lietuviškai, matyti buvo, kad kai kurie iš jų presbiterijos suoluose pradėjo kraipytis. Už tai, kaip po lietuviškojo pamokslo pradėjau kalbėti lenkiškai "pažįstu jūsų tarpe, kurie atsižymi ne tik krikščioniškumu, bet ir pilietiškomis dorybėmis", pasakoja, kad graf. Tiškevičius mielai to klausėsi net susigraudinęs.

DELEGACIJŲ PRIĖMIMAI

Dvariškiai buvo susitarę po pamaldų duoti man pusvalandį laiko papusryčiauti, o po to atvykti manęs pasveikinti. Bet man žengiant į vyskupo namus, įpėdin atsekė su klierikais sem.[inarijos] rekt.[orius] prel. Maironis. Jo nebuvo galima atstumti. Maniau, kad jį išleidęs galėsiu šlapius nuo prakaito baltinius pakeisti. Bet po klierikų susigrūdo lietuviškųjų draugijų atstovai bei atstovės. Reikėjo ir jų pasveikinimus priimti. Po to pasitraukiau persivėdinti ir bent kiek papusryčiauti. Pasirodė, kad mano tarnas virėjui pasakęs, kad vyskupas pas save pusryčių nevalgys, bet vyks į seminariją tiesiai pietų valgyti. Užtai ir pusryčiai buvo neparuošti. O ponai dvarininkai ėmė nebekantrauti, kad jie de jure neva pirmieji, o de facto liko paskutiniai. Vienok jie užleido dar miesto

⁴⁰ Pacevičius Pranciškus (1862–?). Kunigu įšventintas 1888 m. Žemaičių vyskupijos viceficiolas nuo 1919 m.

atstovams ilgą ir piktą adresą perskaityti ir jį net su 8000 lenkų parašais man įteikti. Aš jų priekabas, daromas lietuviams bent kiek atrėmęs, išklausiau dar ilgesnį adresą lenkų dvarininkų, p. Kognovickio suredaguotą, nors ir ne taip piktai kiek miestelėnų, bet vis su aimanavimais, kad litvomanas vienybę ardąs.

Aš jiems pritaikiau iš gyvenimo patirtą faktą, kaip patėviai, globėjai našlaičius užauginę ant jų rūstauja, kad šie norį savo tėvų palikimą imti savistoviai valdyti. Patariau eiti su lietuviais išvien, padėti jiems lietuviškąją kultūrą kurti; išvien eidami turėsią įtakos jiems ir tokiu būdu bus išvengta kai kurių kraštutinumų. Tai buvo mano nuoširdus ir naudingas patarimas. Mačiau, kad daugelis galvos linktelėjimu mano patarčiai pritarė, bet ją retas kuris tevykdė. Gal jie užsigavo, kad aš įspėjau – bene laikosi jie programos lenkų tautininkų, demokratų, kuriai Bažnyčios vadovybė pasiduoti negali.

NAUJOJO VYSKUPO PIETUS

Ponai dvarponiai, mandagiai bučiuodami žiedą, su manim atsisveikino. Tik Kurtuvėnų grafas Liud. Plioteris ir St.Kognovickis dalyvavo pietuose mano iškeltuose. Vakare visi dvarponiai išvažiavo. Nuo prisidėjimo dvasiškijos keliamų ant rytojaus pietų atsisakė. Pasakojo man Kuršėnų klebonas, kad dvarponiai iš Kauno susispietę pas senį patriarchą Gruževskį, kur jie aimanavę, kam davėsi sugundyti vykti į mano ingresą, bučiuoti man ranką tam, kad aš juos paspirčiau.

Senis Gruževskis, kalvinų konfesijos, prisiklausęs jų aimanavimų, išsitaręs:

– O aš jums, ponai, sakiau: belieka tamstoms ar susitaikinti su vyskupu, ar pereiti į kalvinų tikyba.

Visi nutilę, tik Baisogalos dvarininkas Komaras pasakęs:

– O vienok mes padarėme klaidą, išvažiavę iš Kauno. Mes davėme vyskupui prieš save atestatą. Ne jis mus, bet mes jį apleidome. Reikėjo mums pasilikti Kaune ir tą taurę išlenkti ligi dugno.

Kaune kažkas išgirdęs apie dvarponius, išėjusius iš manęs, sakęs:

– Tasai vyskupas nevažinėsis mūsų arkliukais.

NAUJŲ KAPITULOS NARIŲ INSTALIACIJA

Po ingresso savaitę praleidęs sukviečiau pas save visą kapitulą, atsiklausiau, ar nežino ko blogo prieš skiriamus į kapitulą, ypač prieš kun. Kost. Olšauskį. Niekas nieko blogo nepareiškė. Užklaustas privačiai buv.[usis] vyskupijos valdytojas, ar kartais kun. Olšauskis nėra įtariamas doros atžvilgiu, atsakė, kad dėl jo doros nieko negalima prikišti, tik vienas dalykas jam prikišamas, tai bičiuliavimasis su gubernatorium.

Be to, kapitulai pareiškiau, kad norįs kun. Žongolovičių⁴¹, šem. kapelioną, kun. Valavičių, o taipogi kun. Šaulį pakelti į garbės kanauninkus. Kapitula tam pritarė, o posėdžiui pasibaigus, paliečiau kun. kancleriui ruošti paskirtiems kapitulon atitinkamus dokumentus. Gegužės 28 d. kun. Borovskis ir Skvireckas buvo pakelti į prelatus, kun. Dambrauskas tiesiai į prelatus, kun. Januševičius ir Konst. Olšauskis pakelti tikraisiais kanauninkais, prel. Mačiulis paskirtas konsistorijos oficiolu. Nusistačiau patsai naujus kapitulos narius instaliuoti, bet paskirton valandon neatėjo nei prel. Borovskis, nei Pacevičius, nei prel. Skvireckas. Kancleris, drauge ir mano kapelionas kan. Šaulys paskatino mane, kad užsispyrėlių prel. Borovskio ir Pacevičiaus nelaukčiau. Taigi aš ir atlikau naujai paskirtų instaliacijos apeigas.

Iškėliau jiems vakarienę ir asmeniškai pakviečiau Borovskį ir Pacevičių. Vakarienėje dalyvavo, be pakviestųjų kunigų, keletas pasauliečių, taip pat p. Leonas⁴², kuris mano ingresso dieną geležinkelio stoty pirmasis mane pasveikino lietuviškai, miesto galvai nesuskubus to padaryti. Sveikindamas naujuosius savo artimuosius, pagalbininkus, pareiškiau, kad kiekvienas karalius rūpinasi paskirti tinkamus ministrus ir istorija nurodo, kad didi ministeriai iškelia patį karalių, taigi ir man čia paskirtam eiti vyskupo pareigas rūpėjo

⁴¹ Žongolovičius (Żongołłowicz) Bronislavas (1870–?). Kauno kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. Kauno seminarijos profesorius ir Žemaičių vyskupijos kancleris, 1915–1918 m. – Peterburgo dvasinės akademijos profesorius, vėliau Liublino katalikų ir Vilniaus universitetų profesorius.

⁴² Leonas Petras (1864–1938), varpininkas, advokatas, pirmasis Lietuvos teisingumo ministras, universiteto profesorius.

pasirinkti kapitulon, vyskupo senatan tokius vyrus, kurie turėtų sveiką savo nuomonę ir ją atvirai man reikštų, o ne sektų anuo "Čarny" nupieštu "Diplomatu", kuris savo šefo prieškambarių drauge su paltu ir kaliošais ir savo nuomonę paliktų, o vien tik prisitaikytų prie šefo nuomonės. Kancleris šnairiai pažiūrėjo į mane, gal ir suprato, kad dėl jo į mano rašyto lenkiško laiško aš jį palaikiau tokiu "Čarny" nupieštu diplomatu.

ATMAINOS KUNIGŲ SEMINARIJOJE

Sekančiose dienose seminarijos inspekt.[orių], savo akademijos draugą kun. Pacevičių atleidau nuo vicerektoriaus ir profesoriaus pareigų ir paskyriau katedros klebonu, kad savo sumanumu ją atremontuotų. Kan. Pacevičius nedidelių gabumų akademijon pateko kunigaikščio Mykolo Oginskio lėšomis. Silpnas buvo profesorius, bet taktingas inspektorius. Savo lėšomis įvedė seminarijoj elektros šviesą. Kaip lenkas, seminarijoj palaikė lenkystę. Jo vieton eiti seminarijos vicerektoriaus pareigas paskyriau seminarijos prefektą prof. Kaz.[imierą] Paltaroką⁴³, ištikimą lietuvių, didžiųjų gabumų kunigą. Paliuosavau iš prof.[esoriaus] dvasios tėvo pareigas.

KELIONĖ ROMON

Prel. Maciulevičių (Maironį) palikęs generalvikaro teisėmis valdyti vyskupiją, pradžioj liepos mėn. iškeliavau į Romą. Buvęs tada tenai kun. Prapuolenis, rusų valstybei priklausančios Šv. Stanislovo bažnyčios rektorius, sužinojęs, kad aš manau po ingresso vykti Romon, rašė, kad tą kelionę atidėčiau, nes Vatikane gavę naują skundą ant manęs dėl pažeminimo dvarponių ir paskyrimo kapitulon netinkamų lenkams kunigų. Aš atsakiau jam, jog kaip tik pats laikas važiuoti.

Kelyje užsukau į Reichenhale pasikalbėti su kun. Grymaila, kuris tenai gydės nuo gerklės slogų. Jisai irgi man papasakojo, jog gavęs iš Romos taipgi žinių, kad aš esąs lenkų labai įskustas, net jie

prisiekoję, kad nesukelčiau prieš juos lietuvius, kad nesudaryčiau socialinės revoliucijos.

Toliau pakelėje aplankiau Insbruką. Keliaudamas toliau ruošiau pasiaiškinimą Ap.[aštalu] Sostui dėl paskirtųjų kunigų. Romoj sustojau viešbuty "Minerva" prie dominikonų bažnyčios. Iš čia netoli Šv. Stanislovo bažnyčia, kurios rektorium buvo kun. Prapuolenis. Jisai davė atspausdinti mano "memorandumą" ir ryto metą, jo lydimas, nuvykau pas pop.[iežiaus] sekretorių Merry del Val. Gražios, kilnios, aristokratiškos, be to, ir maldingos išvaizdos kardinolas, švelniai mane greta savęs sofoje pasisodinęs, prabilo: "Bene quod venisti. Nos enim percepimus de te, quod quodam sacerdote nequam iamcanonices ereasti et Maculevič Consistorio preposuisti". [Gerai, kad atėjai. Mes, iš tiesų, girdėjome apie tave, kad kažkaip netikusius kunigus net kanauninkais pakėlei ir Maciulevičių į konsistoriją paskyrei.]

Aš švelniai, bet ir drąsiai jam į akis žiūrėdamas atsakiau: "Eminencija. Tie kunigai buvo man iš geros pusės žinomi. Bet po ingresso, sukviėtęs kapitulą klausinėjau, ar kas nežino kokį jų prieš tikėjimą ar dorą prasižengimą. Be to, klausiau apie juos buv.[usi] vyskupijos valdytoją, lenkų įkeltą prelatą Borovskį. Niekas man nesurado ką bloga pasakyti. Eminencija, leisi man pateikti tamstos pagalbininkui Mons. Pacelli⁴⁴ apie tuos kunigus raštu žinias, o jis tamstai pareferuos. Bendrai pavestosios man vyskupijos padėtis yra tokia: rusų vyriausybė per 40 metų neleido lietuviškai spausdinti nei katekizmo, nei maldaknygės. Rusų raidėmis spausdintų nei dvasiškija, nei žmonės nenorėjo, nes laikė tai pirmu etapu į rusifikaciją, į pravoslavijos schizmą. Atgavo 1904 m. spaudą. Lietuviai kunigai ėmė leisti žmonėms lietuviškų knygų, laikraščių, kurti lietuviškas mokyklas. Bendrai lenkams patriotams, ypač tautinės demokratijos vadams, atrodo, kad lietuviai, keldami savo

⁴³ Paltarokas Kazimieras (1875–1958). Studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Nuo 1911 m. dėstė Kauno seminarijoje, 1918 m. pakeltas kapitulos kanauninku, 1926 m. paskirtas pirmuoju Panevėžio vyskupu.

⁴⁴ Pačelis (Pacelli) Eugenio Giuseppe Giovanni (1876–1958). Būsimasis popiežius Pijus XII (1939–1958).

kultūrą, tolinasi nuo lenkiškosios, uniją su jais protėvių sudarytą ardo. Todėl ir jie puola lietuvius kunigus veikėjus. Viena, kaip štai prel. Maciulevičių skundžia tamstai, kita, kaip prel. Skvirecką, buvo įskundę ministerijai, esą jis socialdemokratas, o jis visiškai pasišventęs savo Šv. Rašto profesūrai ir pareigoms. Jis verčia lietuvių kalbon Šv.[entajii] Raštą. Jau 2 dideliu tomu su komentarais yra išleidęs. Tuo jisai ima iš dvasininkijos rankų lenkiškąjį šventraštį. Prel. Dambrauskas įkūrė Šv. Kazimiero draugiją lietuviškom knygom leisti. Ta draugija vyskupui pristačius Ap.[aštalu] Sosto gausiai yra atlaidais apdovanota.

Kun. Dr. Jurgį Matulevičių⁴⁵ pakviečiau iš Marijampolės Kaunan kunigams rekolekcijoms dviejose serijose dalyvauti. Pirmoje serijoje dalyvavo apie 240, antroje apie 180. Seminarijos bažnyčios sakykloje atsistojęs kilnių minčių bėrė jisai, kaip ūkininkas kviečių pilnomis saujomis. Visi buvo labai patenkinti, sužavėti.

Po pirmos serijos 240 kunigų pasirašė protestą prieš lenkų puolimus ant manęs. Buvo tai padaryta be mano žinios. Sužinojęs, kad parašai po tuo protestu kunigų tarpe renkami, paprašiau tą akciją sustabdyti. Važiuodamas Romon, tą protestą pasiėmiau ir drauge su savo memorialu įteikiau mons. Pacelli. Jisai atkreipė į tai savo dėmesį ir pasiėmė drauge su memorialu ir lenkų laikraščių įteiktomis iškarpomis.

Po ingresso grafas Al.Tiškevičius prisiuntė man nuorašą savo memorialo, įteikto Kauno gubernatoriui Suchodolskiui⁴⁶, kuriam įrodinėjo, jog reikia lietuviams gražinti uždraustąją jų raidėmis spaudą. Grafas tuo memorialu nurodė man, kad aš klydęs sakydamas po ingresso, kad dvarponiai lietuvių kultūros reikalų nepalaikę. Padėkojęs už tą žinią, aš nurašiau grafui:

“Ministeris Maklakovas⁴⁷ pasakojo lietuvių atstovams, jog Vilniaus Dūmos atstovas grafas Putkameris⁴⁸ jam išrodinėjęs, kad obščestvo sv. “Kazimira” i “Saule”⁴⁹ eto zmeji, kotoryje pravitelstvo u svojej grudi pitaet”. O ministeris sakėsi Putkameriui atsakęs “Izvolte neopasatsja graf. Ruskoje pravitelstvo na stolko silna, čto ono v sostojanii v vsiakoe vremia podavit eti zmeji poka oni stanut bezpokoit”.

Prašiau, kad grafas Tiškevičius užklaustų grafą Putkamerį, ar tai tiesa. Jeigu jis rastų ir pareikštų, kad tai Maklakovo prasimanymas,

tada į "očnostavku" jo su ministru nekviesiu, o tik tą pramanyką iš lietuvių rejestro išbrauksim. Grafas Tiškevičius į tai man nieko neatsakė. [Šioje vietoje nėra teksto.] ir veikia grynai katalikiškai. Turi 10000 narių. Kan. Olšauskis greta lenkiškųjų būrė lietuviškas mokyklas, darbininkų sąjungas. Įkūrė lietuvišką draugiją "Saulė" Lietuvai šviesti. Apie juos jums, eminencija, pareferuota, kad tai sacerdoti nequam [kunigui netinka]. O apie jų darbuotę ir apie jų vedamas įstaigas Vilniaus dvarponių atstovas Dūmoje grafas Putkameris atestavo rusų Vid. R. Ministeriui didžiam rusų nacionalistui Maklakovui. "Vaše Vysokoprevoskoditelstvo, vidite, litovskije obščestva "sv. Kazimiero" i "Saule" zmeji, kotoryje pravitelstvo u svojei grudi pitaet".

Ministeris Maklakovas apie tai papasakojo lietuviams Dūmos atstovams. Aš prašiau Jūsų Eminencijai žinomo grafo Tiškevičiaus šambeliono Jo Šventenybės, kad gautų iš Putkamerio pareiškimą, jog tai netiesa, bet pulk.[ininkas] tylėjo.

PUOLAMAS KUNIGAS PRAPUOLENIS

Į tai kardinolas man atsakė: "Mums labai sunku tikrą tiesą susekti, nes vieni skundžiasi ant kitų. Štai yra čionai Romoje kun. Prapuolenis: Oh – nil, nil cum illo hebere vollo. Et tu illum evita". [O nieko, nieko su juo turėti nenoriu. Ir tu jį išgelbėk.] Aš atsakiau: "Eminencija, kan. Prapuolenis mano seminarijos ir akademijos

⁴⁵ Matulevičius (Matulaitis) Jurgis (1871–1927). Marijonų kongregacijos atnaujintojas ir 1911–1927 m. jos generolas. 1918–1925 m. – Vilniaus vyskupas. 1987 m. paskelbtas Palaimintuoju.

⁴⁶ Vyskupo M. Paliulionio paragintas, Aleksandras Tiškevičius 1897 m. gegužės 5 d. raštu kreipėsi į Kauno gubernatorių S. Suchodolskį, prašydamas išrūpinti leidimą spausdinti lietuviškus leidinius lotyniškais rašmenimis.

⁴⁷ Maklakovas (Маклаков) Nikolajus (1871–1918). Vidaus reikalų ministras 1912–1915 m.

⁴⁸ Putkameris (Puttkamer) Laurynas (1859–1923). Antrosios ir Ketvirtosios valstybės dūmų atstovas.

⁴⁹ Lietuvių švietimo draugija "Saulė" įkurta 1906 m., veikė iki 1940 m.

draugas. Be to, jisai per 18 metų dirbo arkivyskupų raštinėje, 16 metų buvo jos kancleris. Aš tada profesoriavau Petrapily kunigų seminarijoj. Niekad ir niekam Prapuolenis nieko nėra padaręs Bažnyčios nenaudai. Priešingai – savo sumanumu ir apsukrumu nesykį yra išgelbėjęs senelius arkivyskopus iš rusų vyriausybės daromų jiems kilpų“. Į tai kardinolas jau atsistojęs ir tiesdamas į mane rankas tarė: “Sed illo est hic szpione ab russo gubernio“. [Bet jis yra čia rusų agentu.] Aš atsistojęs ir užsidegęs, rodos, koja trenkdamas, atsakiau: “Eminencija, šito niekas neirodys, kad kun. Prapuolenis kenktų Katalikų Bažnyčios interesams. Laudetur Jesus Christus“, ir linkerėjęs jam galva, išėjau iš jo tvirtu žingsniu į salę, kur sėdėjo mano palydovas, kaip tasai kun. Prapuolenis.

Einame su juo pas Kongr.[egacijos] ypatingiems reikalams sekretorių mon. Pacelli. Šisai tuoj prabilo: “Saluto, saluto, te episcopum“. [Sveikinu, sveikinu tave vyskupą.] O aš jam atsakiau: “Reverendissimus me salutat, ego vero a Su Eminencia perceptus as si vivens in episcopatu brevi tempore diecesim iam multis miseriis repleverim“. [Garbingiausiasis mane sveikina, aš iš tikrųjų Jo Eminencijos priimtas ir jei gyvas būdamas į vyskupystę greitai laiku sugrįšiu jau tada nevertų daugelį praplėsiu.] Į tą mano pasakymą kard. Pacelli gardžiai nusijuokė, o aš rimtai įsikibau jį sakydamas: “Jo Em.[inencija] kard. prie pirmos pažinties prikišo, kad aš nedorėlius kunigus kanauninkais iškėlęs, prel. Maciulevičių Konsistorijos oficiolu paskyręs. Meldžiu man nurodyti, kokios Tamstoms yra tų kunigų nedorybės. Kokius žinote faktus? Contra castos mores?“ [Prieš dorus įstatymus?] Į tai kardinolas Pacelli atsakė:

– Denunciantai blogų faktų mums nenurodė, bet tik bendrais bruožais referavo, jog jie esą nedorėliai.

MEMORIALAS APIE KAN. OLŠAUSKĄ

Tada aš pateikiau pirmą memorialą apie kan. Olšauskį. Jame nurodžiau, kad jis baigęs akademią. Liepojos gimnazijoje dėstė tikyba. Paskiau buvo paskirtas kaimo klebonu, pirm kelerių metų atkeltas klebonu į Kauną. Čionai didžiųjų vyriausybės pusės pavojų

nevengdamas įkūrė net 9 lenkiškas ir 2 lietuviškas mokyklas. Darbininkus, atitraukdamas nuo socialistų įtakos, suorganizavo lenkus ir lietuvius vienon šv. Juozapo d–jon⁵⁰. Be to, jisai, sutinkant vyskupui, įkūrė Apšvietos draugiją “Saulę”, įkūrė mokytojams ruošti seminariją ir tam net įstatė rūmus. Pateikiau “Saulės” rūmų ir paties kun. Olšauskio fotografijas. “Magnifica domus” [Puikūs rūmai], tarė Pacelli ir fotografijas pasiėmė. “Tai, – tęsiau toliau aš, – bene bus lenkų akyse didžiausia Olšauskio “nequitia” [yda], kad jisai drįsta ir dar sėkmingai lietuvius lietuvių kalba šviesti, o ne lenkiškai, kaip to lenkai norėtų”.

MEMORIALAS, LIEČIĄS PREL. DAMBRAUSKĄ

Po to aš jam įteikiau memorialą apie prel. Dambrauską. Nurodžiau, kad šisai baigęs dėstė Panevėžy real.[inėje] gimnazijoje tikyba. Rusų vyriausybė įsakė katalikams mokiniams dalyvauti cerkvėje schismatiškose pamaldose. Kun. Dambrauskas griežtai žodžiu ir raštu tam pasipriešino ir už tai buvo ištremtas 5 m. į tolimą šiaurinės gubernijos apskrities miestelį Ustiužna⁵¹. Tenai būdamas rašinėjo į Varšuvos lenkiškąjį laikraštį “Przegląd katolicki”. Sukritikavo labai talentingai išverstą lenkų kalbon veikalą Folko “Der Kreislauf in Kosmos”.

Be to, apsipažinęs su rusų dogmatine literatūra, parašė polemiską veikalą, kurį jėzuitai išsispausdino, kuris rusų priekaištus atrėmė iš pačių rusų paimtais argumentais “tela in inimioos vartena” [ietis nukreipdamas į priešus]. Grįžęs iš nelaisvės buvo vyskupo Novodvorskio⁵² kviečiamas į Varšuvą lenkiško laikraščio redaguoti. Nuo to atsisakęs, liko Šv.[entojo] Rašto prof. seminarijoje, o

⁵⁰ Katalikų darbininkų Šv. Juozapo draugija įkurta 1906 m., veikė iki 1940 m.

⁵¹ Ustiužna – Novgorodo gubernijos apskrities miestas. Ustiužnoje nuo 1883 m. zemstvos apskrities gydytoju dirbo V.Pietaris. A.Dambrauskas Ustiužnoje ištremtas gyveno 1889–1894 m.

⁵² Novodvorskis (Nowodworski) Mykolas (1831–1896). Varšuvos dvasinės akademijos profesorius, 1889 m. pabaigoje paskirtas Plocko vyskupu, nuo 1873 m. lenkų kalba leido ir redagavo “Bažnyčios enciklopediją”.

netrukus to paties dalyko prof. akademijoj. Į lenkų kat.[alikišką] enciklopediją savo straipsnius siuntinėjo, būtent: apie Žem.[aičių] vyskupą Valančiauską⁵³, ilgą traktatą apie lenkų filosofą Hoene Vronskį⁵⁴ ir t. t. Atgavus lietuviams uždraustąją spaudą, kun. Dambrauskas buvo pakviestas redaguoti lietuviškų laikraščių ir knygų. Įkūrė tam tikrą draugiją. Suspietė 10000 narių. Redaguoja net 4 laikraščius. Per 8 metus 66700 egz. paskleidė į žmones.

Būdamas gabus polemistas, į lenkų daromus laikraščiuose lietuviams priekaištus stipriai atsikirsdavo, bet visada rimties ir tiesos ribose. Vyras yra giliai religingas, maldingas, Bažnyčios ir tikybos uolus gynėjas. O lenkų sostinėje Krokuvoje einąs laikraštis "Głos narodu polskiego" aprašė, kad aš rusų valdžios papirktas žudyti lenkus ir lenkystę Lietuvoje, kitam numer.[yje] prikišo, kad aš iškėlęs kapitulon tokius nedorėlius kunigus kaip Aleks. Dambrauską, apie kurį visur žinoma, jog jis viešai gyvenęs su sugulove. Šmeižti tokį par excellence dvasios vyrą kūniškumu tai nesąmonė. Mons. Pacelli nesiūlomas paėmė iš mano rankų min.[ėtą] laikraštį, Dambrausko fotografiją ir, matyt, gėrėjosi jo inteligentiška, dvasiška išraiška.

ATRĖMIMAS KALTINIMŲ MAIRONIUI

Apie prel. Maciulevičių perskaičiau vysk. Cirtauto raštą, pakeliant jį prelatu, iškeliant jo dorybes. Be to, pridėjau, kad prel. Maciulev.[ičius] 15 metų buvo Petrapilio akademijos profesorius dorovinės teologijos, išleido stambų veikalą "De Iustitia de jure"*, gavo teol. Dr. laipsnį. Mogiliovo ark. Kliučinskis kvietė jį į akademijos rektorius. Jisai bevelijo būti kun.[igų] seminar.[ijos] Kaune rektorium ir tarnauti Lietuvai. Iš to ir kilo pyktis ant jo. O priekabių ant jo surado jo lyrikoj ir epe, esą jis erotikas. Tiesa, jos yra, bet švelnioje nekaltoje formoje. Svarbiausias jo prasikaltimas, kad savo kūriniais žadina lietuviškąjį sustiprinimą ir pašiepia polonomaniją. Be to, dar rekt.[orius] Maciulevičius, vyskupui sutikus, vieton iki šiol buvusiųjų pridedamųjų pamaldų ir konferencijų klierikams lenkų kalba pradėjo jas laikyti lietuviškai.

Girdėjau, kad Mac.[iulevičius] esąs įskūstas Ap.[aštalu] Sostui, esą jis yra šelpiamas rusų vyriausybės pinigais. Iš tikrųjų vysk. Cirtautas kviesdamas jį iš puikiai apmokamos vietos akademijoje į mažiau apmokamą tarnybą seminarijoje, patsai prašė, kad ministerija jam paskirtų pensiją. Valdžia, atsižvelgdama į jo 15 m. akad.[emijoje] tarnybą, paskyrė jam po 700 rub. iki gaus tarnybos paaukštinimą. Tik ne iš valdiškosios sumos, bet iš bažnytinio fondo, susidariusio iš rusų vyriausybės seniau konfiskuotų bažnytinių turtų.

Be to, kun. Mac.[iulevičiui] prikišama, kad jis Kaune nusipirkęs didžius mūro namus. Bet tie namai yra greta seminarijos ir šiai įstaigai labai reikalingi. Jos gi vardan pirkti vargu ar rusų vyriausybė būtų leidusi. Kun. Mac.[iulevičius] vyskupui sutinkant, pasiskolinęs iš seminar.[ijos] kasos 30000 rub., nupirko tuos namus oficialiai savo vardu. Bet juos mano pavesti seminar.[ijos] naudai. Aš pats skaičiau jo vysk. Cirtautui išduotąjį paskolos raštą. Tai ir visa nedorybė mano paaukštintųjų ir pagerbtųjų kunigų. Be to, aš po ingresso sukviėtęs kapitulą teiravausi, ar kas ko neturi prieš jų tikėjimą ir dorą. Nė jokių užmetimų jiems nedarė.”

Į tai Pacelli atsakė:

– O mums pranešta, kad tamsta dar pirma negu kanoniškai ėmęs valdyti vyskupiją jau tuos kunigus iškėlęs, paskyręs.

Aš papasakojau, kaip buvo. Be to, pridėjau: “Kapitulos yra Ap.[aštalu] Sostui dėlei šito prisiųstas ant manęs skundas. Norėčiau žinoti jo rezultatus. “Indicate domnate tandom finite istam rom”. [Parodykite, nuteiskite, pagaliau baikite šį dalyką.] Į tai Pacelli atsakė: “Mes nežinome, ką dėl šito skundo manyti. Tenai prel. Mac.[iulevičius] yra pridėjęs savo votum separatum [atskirą balsą], kad tamsta prieš ingresą actus iurisdictionis [jurisdikcijos akto] nedaręs, o tik Petrapily būdamas savo kandidatams iš rusų vyriausybės pašalinai kliūtis, o jų paskyrimą teįvykdęs Kaune

⁵³ Valančius Motiejus (1801–1875). Žemaičių vyskupas 1850–1875 m.

⁵⁴ Vronskis (Hoëne–Wronski) Joseph Maria (1778–1853), lenkų filosofas.

* Pilnas pavadinimas: Matsulevicz J. Praelectiones de justitia et jure: Quas natuit in caesarea Romaniana–catholica Ecclesiastica Academia petropolitana: [Paskaitos apie teisingumą ir teisę]. Petropoli. 1903. 366 p.

po ingresso [“]. Aš patvirtinau, kad 8-oje dienoje po ingresso turėjau dėl savo kandidatų kapitulos pasitarimą, o pora dienų po to tik tepasirašiau paskyrimo dokumentus. “Tai kam gi kapitula bekelia pretenzijų?” – užbaigė Pacelli.

Iš jo su kun. Prapuoleniu nuvykau pas maestro di Camera di sua Santita [Jo Šventenybės rūmų kamerheras] vysk. Ranucci prašyti Šv.[entojo] Tėvo audiencijos.

Sugrįžus iš Vatikano pas kan. Prapuolenį ir bevalgant pietus, atėjo jo pažįstamas Chadėjus, vyskupų prokuratorius Halabija. Nors jaučiau, kad tai gal nori jis sužinoti apie mano Vatikane audienciją, vis dėlto buvau neatsargus, nesusivaldžiau, jam girdint neatpasakojęs savo pašnekesio su kard. Merry del Val. Halabija man pasakė:

– Mūsų kardinolai neapsipratę, kad kuris iš provincijos vyskupų taip drąsiai su jais kalbėtų.

O aš jam atsakiau: “O aš, kaip atvykęs iš provincijos, o be to, kaip pirmą kartą kaip vyskupas niekad nesitikėjau, kad popiežiaus sekretorius–kardinolas bus devotulus [parsidavęs], kad jisai paklausiąs graf. Tiškevičiaus, kuris man patsai prisipažinęs vykęs Romon įspėti kardinolą prieš kan. Prapuolenį, o man tikrai bobiškai įspėdinęs: “Aš nieko su juo turėti nenoriu ir tu jo venk”. Jis yra rusų vyriausybės špionas. Galbūt Halabija nepalaikė paslapyje mano su juo interviu. Bet aš jau Insbruke buvau nustebęs.

AUDIENCIJA PAS ŠV. TĖVA

Grįžęs iš kun. Prapuolenio pas save į viešbutį, radau jau iš J. E. Maestro bilieta, skiriantį man ant rytojaus 10 val. pas Šv.[entą] Tėvą audienciją. Nuvykau vėl lydimas kan. Prapuolenio.

Įėjus Šv.[entasis] Tėvas neleido man nė prisiklaupiti, liepė atsisėsti ir užklausė, kaip sekasi. Pasakiau, kad turiu tuo tarpu tik sunkenybę su lenkais – difficultatem [sunkumą] su lenkais, kuriems rodosi, kad lietuviai keldami savo kultūrą atsiskiria nuo lenkų, uniją protėvių ardo. Į tai Šv.[entasis] Tėvas nuoširdžiai atsakė:

– Scio quod maximas habes difficultates, sed ama omnes. Et ego italus sum, sed omnes amo et polonos amo, et lituanos amo,

et russos amo, et nonnisi gubernium rassicum – hoc est vere enfer nale. [Žinau, kad turi didžiausių sunkumų, bet mylėk visus. Ir aš italas esu, bet visus myliu ir lenkus myliu, ir lietuvius myliu, ir rusus myliu, ir net rusų guberniją – šitai yra labai sunku.]

Astmos kankinamas užduso, bet atsipeikėjęs energingai tarė:
 – Non solum hic, sed ipsi saronos, hoc dicerem. [Ne tiktai čia, bet kad pačiam būtų smagiau, šitai pasakiau.] – Aš nesusivaldydamas bent kiek nusišypsojau. Šv. Tėvas po to tikrai tėvišku malonumu pridėjo: – Scio quod tu es pius, es religiosus, multa bona perficias, benedicat Te Deus, tuam dioecesim, tuum clerum. [Žinau, kad tu esi dievobaimingas, esi pamaldus, daug gero padarysi, telaimina Dievas tave, tavo vyskupiją, tavo dvasininkus.] – Ir audiencija užsibaigė.

PAŠNEKESYS SU KARDINOLU

Išėjęs iš jo, einu atsisveikinti su kard. Merry del Val, kurio įspėjimo vengti kun. Prapuolenio akip!ėšiškai nesilaikiau, nes jo lydimas vėl į laukiamąją salę nuėjau. Iėjęs pareiškiau dėkingumą Šv.[entajam] Tėvui už meilingą manęs priėmimą. Kardinalas, iškėlęs galvą, sudavė delnais ir tarė: “Na, sis nonnisi episcopus catholicus”. [Na, esi tik katalikų vyskupas.] Po to, jam bemąstant, ką besakyti, aš prabilau:

– Gerai, Eminencija. Kaip aš turiu būti episcopus catholicus [katalikų vyskupas] baltgudžiams, kurių ir man pavestose vyskupijoje yra keliasdešimt tūkstančių. Jie bažnyčiose savo kalboje neturi nė jokių pridedamųjų pamaldų giedojimo. O Mogiliovo buv[ęs] sufraganas Simonas⁵⁵ jau 1897 m. referavo raštu, kad baltgudžiai, kaip ir mažarusiai Ukrainoje lenkų kalbos nesupranta. Jūs Emin.[encija] oficialiai per rusų ministerį pasiuntei vyskupams instrukciją, kurioje Šv.[entojo] Tėvo vardu įgaliavai dvasininkiją vartoti bažnyčiose prided.[amose] pamaldose net rusų kalbą, bet

⁵⁵ Simonas (Symon) Albinas Pranciškus (1842–1918). Nuo 1892 m. – Mogiliovo arkivyskupijos sufraganas, 1892–1897 m. – administratorius. 1897 m. ištremtas į Odesą.

sukėlus lenkams prieš tai triukšmą Jūsų Emin.[encijos] sek.[retorius] prisiųstoj instrukcijoje, prisiųstąją 1906 m. susiaurino. Jos jau nebesiuntei vyskupams oficialiu keliu per rusų ministeriją, bet slapta, privačiu būdu.

Kardinolas, kaip ir susijaudinęs, kalbėjo:

– Ar tai mano paskutinė, ar tai paskutinė instrukcija?

Suprato, kad jeigu sužinotų rusų vyriausybė, kad oficialiai siunčia per vyriausybę vyskupams instrukcijas, o paskui slapčia jas pakeičia, tai sukeltų triukšmą už tokią dvilybę buhalteriją. Atsipeikėjęs nuo mano klausimo, atsakė: “Ecclesia mater est omnium nationum”. [Bažnyčia yra visų tautų motina.] “Taigi, jeigu baltgudžiai pareikalavo savo teisių nonnisi absque allia externa agitationa [tikrai iš kito išorinio veiklumo] – reikia jiems duoti, kas priguli – jų kalbą”. Aš atsakiau:

– Tuo tarpu jie nori savo kalboje katalikų katekizmų, malda-knygių. Vilniaus vyskupijos apaštališkasis administratorius prel. Michalkevičius⁵⁶ nepanorėjo tokiom knygom suteikti savo “imprimatur” [patvirtinimą]. Kreipėsi į mane: aš neišdrįsau priešintis jo nusistatymui.

Į tai kardinolas atsakė: “Sane, sane, aprobata in imprimatur [Teisingai, teisingai, o pritarimą patvirtinimui] katalikiškoms knygoms reikia bet kurioje kalboje duoti”. Aš padėkojau jam už informaciją, kaip turiu būti baltgudžiams “episcopus catholicus” [katalikų vyskupas], atsisveikinau ir išėjau.

[Toliau eina Karevičiaus rankrašty kardinolo Merry del Val raštas iš 1906 m. oct. 13 d. ir to paties kardinolo kitas raštas iš 1907 m. birž. 29 d. pasiųstas per Rygos vyskupą ne oficialiu keliu, bet slapta.]

Nuėjęs pas Mons. Pacelli, parodžiau jam 1907 m. kard. instrukciją, kurioje reikalaujama, kad Rusijos vyskupai Šv.[entajam] Tėvui pareikštų savo nuomonę dėl vartojimo bažnyčiose baltgudžių ir mažagudžių kalbos. Pacelli malonėjo man viską paaiškinti, taip pat perskaitė man Mogiliovo arkivyskupijos valdytojo vyskupo Denisevičiaus⁵⁷ neigiamą į minėtą klausimą nuomonę.

Rytojaus dieną nusprendžiau aplankyti Konsistorijų Kongregacijos šefą sekretorių kard. De Lai. Buvau apie jį Petrapily girdėjęs, kad esąs labai gudrus, akylas ir sarkastiškas. Nuvykus Romon,

“save parodyti ir svieto pamatyti” Šv. Kotrynos bažnyčios klebonui kan. Konst. Budkevičiui⁵⁶, laike audiencijos pradėjus pasakoti apie Bažnyčios persekiojimą Maskvoje ir Petrapily, kardinolas De Lai, ironiškai nusišypsojęs, taręs:

– Man tai jau seniai žinoma, tik vienas dalykas neaiškus, kaip Tamsta išlikai nuo to persekiojimo.

Kun. Prapuolenio paprasčiau surasti De Lai fotografiją. Gavęs ją, gerai išsižiūrėjau, apsipratau su jo išvaizda ir nusistačiau jo gudrių akių įtakai nesiduoti pavergti. Iš fotografijos atrodė kaip gudruolis žemaitis ir tiek. Taigi rytojaus dieną nuėjau pas kardinolą. Užsirekomendavau, kad esu naujai paskirtas žemaičių vyskupu. Jisai, kaip su kardinolu Merry del Val susitaręs, vėl plodamas delnais tarė:

– Na, sis nonnisi episcopus catholicus [esi tikta: katalikų vyskupas]. – Aš tiktai per nosį įtraukiau orą, per nosį balsas pasidarė drūtesnis ir stipresnis ir tariau:

– Eminentissime, principium hoc notissimum ac evidentissimum est, applicato enim practica, difficilis est. [Eminencija, ši pradžia yra geriausia ir aiškiausia pastebima, iš tikrųjų pridėjus praktiką yra sunki]. – Norėjau dar pasakyti, kad lenkai laiko tai katalikiška, kas lenkiška, bet to nesuskubus pasakyti, piktumui jo akyse su-blizgėjus, jis atsakė:

– Sane, sane, applicatio perdificilis, perdificilis [Protingai, protingai, pasirinkimas per sunkus, per sunkus]... – Aš atsakiau, kad bent kiek savo pareigas eiti papraktikavęs atvyksiu kitą kartą su tam tikru referatu pas Jo Emin.[enciją] ir jo išpėjimo, patarimo paprašysiu, o dabar jau ruošiuosi keliauti tėvynėn į savo pavestą vyskupiją.

⁵⁶ Michalkievičius (Michałkiewicz) Kazimieras Mikalojus (1865–1940). Rusų valdžiai pašalinus Vilniaus vyskupą E.Ropą (Ropp), popiežius Pijus X 1908 m. paskyrė Vilniaus vyskupijos administratoriumi ir buvo juo, kol vokiečiai ištrėmė į Vokietiją. Nuo 1923 m. – Vilniaus vyskupijos sufraganas.

⁵⁷ Denisevičius Steponas (1838–?). Tris kartus buvo Mogiliovo arkivyskupijos administratoriumi: 1903–1904, 1905–1908, 1909–1910 m.

⁵⁸ Budkevičius Konstantinas (1867–1923). Mokėsi Mogiliovo arkivyskupijos kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje. Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios klebonas, vyskupo J.B.Ciepliako generalvikaras. 1923 m. kovo 30 d. sušaudytas.

Mons. Pacelli parodė man vysk. Denisevičiaus neigiamą dėl baltgud.[žių] kalbos įvedimo bažnyčiose nuomonę. Aš jam papasakojau, kaip tas pats Denisevičius, būdamas Petrapily kapitulos dekanu, priešinosi įsileisti lietuviškus pamokslus ir giedojimą į Petrapilio prokatedrą. Tiktai didelės pas ark.[ivyskupą] įtakos jo kanclerio Prapuolenio dėka tie pamokslai buvo įvesti. Kardinalas pareiškė, kad kai baltgudžiai patys pareikalau savo bažnyčioje teisių, bus jiems jos duotos. Manau, kad neužilgo tai įvyks.

Atvyko čionai baltgudė kunigaikštienė Magdalena Radzvilienė. Norėjo gauti Šv. Tėvo audienciją, didžią auką 50 tūkst. lirų įteikti, bet audiencijos negavo. Spėjama, kad čionykščiai lenkai patarė jos prie Šv. Tėvo neprileisti. Ir kaip maldinga katalikė, savo auką paprašė Šv.[entajam] Tėvui įteikti rusų pasiuntinybės. Betgi išvažiavo pažeista širdžia. Kaip Vatikanas 1907 m. sužadino lietuviuose karštesnę tautinį jausmą, taip nepriimdamas, manau, baltgudžių globėjos sužadino juose tautišką susipratimą. Į tai man Pacelli atkirto:

– Mes čia ne tautinį, bet religinį susipratimą žadiname.

Aš vėl atsakiau:

– Directe sic [tiesiogiai taip], bet indirecte [netiesiogiai] išeina kartais priešingai.

Kai 1907 m. 160 lietuvių panorėjo atvykti Romon⁵⁹, ad limina sacra – [prie Šventųjų sienų] ir Seinų vyskupijos administratorius užklausė⁶⁰ Vatikane, gavo atsaką: peregrinatio dinnadetur [kelionė nepageidautina] – lietuviai vis dėlto ruošiasi vykti. Gauna jų vadovai iš mons. Skirmunto laišką, kuriame jis rašo: “Kokie jūs akiplėšos. Kardinalas aiškiai jums pranešė, kad jūsų apsilankymas nepageidautinas, o jūs veržiatės”. Lietuviai tikrai veržte veržėsi. Krokuvoje kažkoks dvasiškis juos vėl įspėjo: “Ko jūs važiuojate? Juk jūsų popiežius nepriima”. Lietuviai vienok važiuoja. Romoje iš tikro jų audiencijon pas Šv.[entajį] Tėvą maestro die Comero ir mons. Bisletti atsisakė gauti. Lietuvių kunigų tarpe buvo baigęs Romoje studijas kanonų Dr. Narjaukas⁶¹, kuris nuvyko pas kard. Vivos de Tuto ir išdėstė padėtį. Jo užtariamai gavo audienciją. Bet mons. Bisletti aimanavęs, kad Skirmuntui nesant Romoje, kas išversiąs jų prakalbą Šv.[entajam]

Tėvui, Narjauskas atsakęs, jog mons. Skirmuntas lenkas ir lietuviškai nemokąs.

– Ar lietuvių kalba skiriasi nuo lenkų? Juk tai ta pati, tik dialektas kitoks, – atsakęs mons. Bisletti. Tada kun. Narjauskas atrecitavęs “Tėve mūsų” lietuviškai ir lenkiškai ir tuo įtikinęs, kad lietuviai nėra lenkai.

Audienciją gavo, bet Šv.[entasis] Tėvas prabilo ne tik su rezervu, bet ir su priekaištu, kad nepasiduotų įtakai kokių agitatorių. Lietuviai suprato, kad jiems patarta nepasiduoti jų tautiškos sąmonės žadintojams. O šituo, kad lenkai jau Vatikaną prie to privedė, kad nebeskiria lietuvių kalbos nuo lenkų – lietuviai Romoje taip susigraudino, jog grįžo iš Romos karštais patriotais.

Tai man pasakojo, dalyvavęs toje kelionėje, prel. Augustaitis⁶², kuris per 35 m. būdamas Seinų seminarijos profesorius, vien tik lenkiškai tekalbėjo. Grįžęs iš Romos, pradėjo uoliai rašinėti lietuviškai straipsnius į laikraščius, ruošti lietuvių kalba “Lietuvos Bažnyčios istoriją”. Priminus man, kad prel. Augustaitis ruošia spaudon Bažn.[yčios] Lietuvoje istoriją Pacelli tarsi pabūgęs, kad apie papasakotąją lietuvių kelionę Romon į tą veikalą nepatektų, atsiliepė:

⁵⁹ 1908 m. rugpjūčio mėn. Romą pasiekė apie 170 lietuvių maldininkų, kurie, nepaisydami visų trukdymų, rugpjūčio 23 d. apsilankė pas popiežių Pijų X. Tai buvo pirmoji tokio masto lietuvių maldininkų kelionė. Šiai išvykai vadovavo kun. dr. Jurgis Narjauskas.

⁶⁰ Antanavičius Juozapas (1853–1916). Mirus vyskupui A. Baranauskui, buvo išrinktas Seinų vyskupijos administratoriumi ir buvo juo iki 1910 m., kol vyskupijos valdymą perėmė vysk. A. Karosas.

⁶¹ Narjauskas Jurgis (1876–1943). Baigė Seinų kunigų seminariją, o 1903 m. Romoje Gregorianumo universiteto teisės fakultetas suteikė jam abiejų teisių daktaro laipsnį. 1919 m. rugsėjo 17 d. Žemaičių ir Seinų vyskupai paskyrė J. Narjaušką delegatu prie Šventojo Sosto, o kiek vėliau jam buvo pripažintas Lietuvos atstovo titulas.

⁶² Augustaitis Pranas (1848–1915). Seinų kapitulos kanauninkas, vėliau prelatas. 1871–1908 m. Seinų kunigų seminarijos bažnyčios istorijos profesorius. 1911–1915 m. – Marijampolės klebonas. “Vadove” spausdino darbus: “Vygrių ir Seinų diecezijos istorija”, “Seinų diecezijos Bažnyčių monografija”. Rankraštyje liko bažnyčios istorija.

– Bet kažkokią bjaurią pamfletišką neva bažnyčios istorijos knygą yra ir kun. Prapuolenis parašęs.

Aš atsakiau, kad kun. Prapuolenis per 18 m. darbavosi ark.[ivyskupijos] Petrapily raštinėje, per 16 m. buvo jos kancleriu, veikė katalikiškai. Nors lietuvis, bet buvo gerokai sulenkėjęs. Pabudo jame lietuviškas jausmas, kai pamatė, jog Petrapily yra apie 10 tūkst. lietuvių, o iš 15 parapiinių bažnyčių nė vienoje nebuvo sakomi lietuviški pamokslai, nebuvo leista lietuviškai pagiedoti. O kada jo pastangomis ark. Kazlausko⁶³, o paskui Klopotovskio⁶⁴ buvo leista keliose bažnyčiose įvesti lietuviški pamokslai ir giedojimai, tai kapitula priskundė jį naujam ark. Šembekui⁶⁵, kad šisai pašalintų Prapuolenį iš raštinės ir iš Petrapilio. Šembekas tą ir padarė. Po to kun. Prapuolenis pradėjo tyrinėti lenkų istoriją ir ką ten surado, tą ir surašė.

...

Dar užsukau pas kard. Gaspari⁶⁶ ir paprašiau jo paruošto kano-nų kodekso. Be galo natūraliai ir mandagiai priėmė, pasakė, kad visi egz. pas kard. Pacelli, kad jis telefonu pasakysias keletą egz. man įteikti. Nuvykęs pas mons. Pacelli, radau jau knygas užants-pauduotas ir man paruoštas. Atvykęs Romon, tą pačią dieną įteikė man hotely vizitines korteles jėzuitų generolo Ledochovskio ir prel. Kaz. Skirmunto.

Atlikęs vizitus Vatikane ir pas kardinolus, revizitavau pirmiausia jėzuitų generolą. Priėmė, žinoma, švelniai, bet su rezervu ir taktu, nė iš tolo neklausdamas apie ginčus su lenkais, apie audienciją pas Šv.[entajį] Tėvą.

Nuėjus pas mons. Skirmuntą, šisai prabilo:

– Eksc.[elencija], prašau įkalbėti Kauno kunigus, kad manęs nelaikytų koku nacionalistu, nes esu tik katalikų kunigas.

Aš jam į tai atsakiau:

– Ar kunigas prel. gavai iš vysk. Cirtauto laišką, kuriame jis atitaisė prel. Maciulevičiaus suterštą šlovę Ap.[aštalu] Sosto akyse?

– Gavau, gavau, – atsakė prel. Skirmuntas.

– O ar tamsta rehabilitacijos laišką įteikei Vatikane? – užklausiau aš. Į tai mikčiodamas jis atsakė:

– Ne, neatsimenu.

– Na, tai nesistebėk, kad Kaune kunigai juokėsi iš vyskupo Cirtauto “počivastes”, kai jis rehabilitaciją Maciulevičiaus patikėjęs mons. Skirmuntui.

Nuraudęs prel. tylėjo, o aš atsisveikinau ir išėjau.

- ⁶³ Kazlauskas (Kozłowski) Simonas Martynas (1819–1899). Vilniaus kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos auklėtinis. 1883 m. popiežius Leonas XIII paskyrė jį Lucko–Žitomiro vyskupu. Nuo 1891 m. – Mogiliovo arkivyskupas.
- ⁶⁴ Kłopotovskis (Kłopotowski) Boleslovas Jeronimas (1843–1903). Mogiliovo arkivyskupu pakeltas 1901 m. Arkivyskupo B.J.Kłopotovskio priverstas Vilniaus vysk. S.Žveravičius atidavė lietuviams Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčią.
- ⁶⁵ Šembekas (Szembek) Jurgis (1851–1905). Nuo 1903 m. Mogiliovo arkivyskupas. Buvo Labdaringosios Peterburgo lietuvių ir žemaičių draugijos garbės narys.
- ⁶⁶ Gasparis (Gasparri) Pietro (1852–1934). Kardinolu paskirtas 1907 m., o 1914–1930 m. popiežiaus valstybės sekretorius.